

МУРАТБАЙ НЫЗАНОВ

„ЖАКЫНДА КЫЗЫК БОЛАДЫ“

МУРАТБАЙ НЫЗАНОВ

ЖАҚЫНДА ҚЫЗЫК БОЛАДЫ

DIZIMGE ALI NDI'-2010

(Сатиралық гүрринлер)

az ali'ndag'i NMP
federaliyali'q resurs #1012
2010.10.10. INTAR № 52776
«ЕЗУВЧИ»
1999
20

С (Карак)

Н 94

НЫЗАНОВ М. Жақында қызық болады: (Сатиралық гүрриңлер). —Т.: «Езувчи», 1999 72 бет

Талантлы жазыушы Муратбай Нызановтың исеми китапқумарларға сатираның жетик шебери сыпатында кеңнен таныс. Сатириктың хәр бир дәрәтпеси өз оқыушылары төрепинен жақсы карсы алынбақта. Қолыңыздағы бул топламға автордың ен қызыклы сатиралық гүрриңлері киргизилген. Бул китап да халқымыздың жыллы жүрегинен жақсы орын алады деген үміттеміз.

С (Карак)

Китап автордың өз есабынан шығарылып отыр.

Н 4702620201 Катый буюртма -99
М 362 /04/ - 99

I B 5- 8255 - 0602 - 0

© «Езувчи» нашриёти, 1999

КАҒЫЙДА

Бир ғана қол қойдырыу үшін қыстаулы түрде мәмлекетлик кеңселердин бирине кирип шығыуыма туура келди. «Бөлим баслығы» деп жазылған есиктин аузында үш-төрт адам тұр екен. Қарасам, хеш қайсысы асығып тұрғанға усамайды.

— Кеширерсизлер, руксатыңыз бенен бир қол қойдырып шықсам?

— Киреғойын.

Қолымдағы портфельди жолдасыма услаттым да, қапыны аштым.

— Мүмкин бе?

Бөлмениң төринде отырған муртлаш жас жигит есипеди ме, басын көтермеді.

— Мүмкин бе, иним? Тағы қайталадым.

Әлле нелерди жазып отыр, мениң киргенимди сезеуғын емес.

Еки адым аттым.

— Ассалаума әлейкум...

Селт етпейди. Төрт адым аттым.

— Ассалаума әлейкум, иним.

Сес жок. Хә, мениң сәлем бергеним әнтек болған шығар, ақыры, жасы үлкенмен ғо. Ашыуы келген.

Сонда да аманласыуым лазым.

— Аўхаллар жақсы ма, иним?

Я буған бир нәрсе болған да, ямаса мениң көзиме көринип тұрған бир нәрсе шығар. Бәлким, үйде ме екенмен, ярым акшамда түс көрип атырған шығарман... Әсте ақырын жамбасларымды шымшып көремен, ауырады. Демек, оным ғой. Қой, баса-бастан мениң киргенимди елестирмей тұрған болыуы керек. Хәр телефон бир

шырылдап тынышын алып атыр. Мий қалама. Жас киши болса да, сәлем берейин.

Әсте ақырын адымлап мурнының астына такалып бардым.

— Ассалаўма әлейкум, иним, қолыңды бер, көрисейик...

Астапыралла! Қолым созылыуы менен қалды. Көзин қағаздан алмайды. Шырылдаған телефондарды да, трубкасын көтерип қайтадан басып таслайды.

— Мына бир қағазға қол қойып бериуің керек екен.

Қудайдың урған бендеси мендей болмасын. Бир ауыз жууап ала алсам, кәнекей.

— Иним, тек қолыңызды қойып жиберсеңіз болды.

—

— Асығып тұр едим, және басқа кеңселерге де барыуым керек.

—

— Болмаса қағазды таслап кете берейін бе?

—

— Бәлкім, бир айланып келсем, қолыңыз босаған уақта қояғоярма едіңіз?

—

Дүньяға шығып бундай адам көрмеген екенмен. Қорқынышты жерден қутылғанша асыққан адамдай, аяғымның ушынан басып сыртқа шықтым. Сестім шықпайды, аңым ушып кеткен екен.

— Ҳе, не болды? — деди жолдасым хаулығып.

— Ях?!..

— Не болды деп атырман?

— Билмеймен... мына биреудің қандай адам екенін.

Я сөйлемейди, я сәлемди алмайды, я сәлем бермейди.

— Сәлемін не қыласаң, қол қойдырсаң болғаны емес пе?

— Қолына да, бетіне де карамайды.

— Япырмай-ә!

Күні менен бизлерді бақлап тұрған келиншеклерден бири күлді.

— Бирінші келиуіңіз бе деймен, кәйінлерім?

— Аўа, бирінші.

— Шамасы бар. Бул жер банк деген, бир келгеннен

сәлемди ала бермейди.

Әне қалас! Ҳәр кәсіптің өзіне ылайық қағыйдасы болады екен де!

22. 09. 1997-жыл

ӘНИЙПА

Қыз айттырып шыққан еки жигит, әкелерінің досты Наўрызбайдың үйіне келді. Олар таныса баслады, алдыларында жарты наны бар қуры дастурхан. Келісім бойынша жигит ағасы сөйлеп отыр, күйеу болмыш жигит жым.

— Сөйтіп Таўмураттың баласыман де, жүдә бәрекелла!... Ал, сен кимнің баласыман деп едің?

— Жумамураттың.

— Жумамурат болғанда .. ана бессарыдағы ма?

— Аўа, сол.

— Насосшы болатуғын?

— Аўа, насос айдайтуғын еді.

— Ҳе, соның баласыман де. Әкен пақыр жақсы адам еді. Өзиміздің баллар екенсең ғо.. Әнийпа!

— Хуу.

— Шайыңды әкелмейсең бе?

— Ҳәзир.

— Таўекең не ислеп атыр?

— Жакында дем алысқа шықты.

— Әне қалас! Мудамы ғауырлығы үйренип қалған адам, үйге сыймай отырған шығар.

— Аўа. Ҳәзир де тез-тез мектепке барып турады.

— Айтып отырман ғо, үйренип қалған адам төрт дийәлдың ишине сыймайды.

Әнийпа тақ еттирип бир шәйнек шай әкеліп қойды.

— Гүлбий курдас не қылып атыр? Еле дүканда ма?

— Аўа.

— Бәрекелла! Дени саў адамға жұмыс жақсы, ислей берсин.. Әнийпа!

— Хуу!

— Кесаларыңды әкелмейсең бе?

Әнийпа әлленемірде кесаларды әкелді.

— Наўрызбай аға, өзиниз жумыстасыз ба?
— Әй, як. Быйыл мына көзим әззилеңкиреп, глаукома дейме, цифрларды дүгистирип ала берген соң қойдым... Әнийпа!

— Хуу!

— Босырақ наның жоқ па?

— Хәзир.

— Әнийпа азырақтан кейин бир шетинен курттай алынған нан әкелип қойды.

— Ал, енди балалар, жасы үлкен болған соң жол болсын сорау парызымыз-барыс қайда, келис қайдан?

Жол бойы келисим бойынша буған да жигит ағасы жууап берди.

— Жер өлшеп жүрмиз аға, усы әтирапта шыпалы суу бар деген болжау болған екен, ертеректе. Соған хәр жерден қазып топырақ әкетемиз.

— Ондай суу шыкса тәуір болар еди-ау, инилерим... Әнийпа!

— Хуу!

— Қант әкелмейсен бе?

— Хәзир.

— Наўрызбай аға, бурын усы әтираптың бәри бағ еди ғой, бүгін жол бойы бир түп терек көрмедик.

— Пай, пай несин сорайсаң иним, мына қысқы суу деген бөле куртып кетти ғо. Хәзир ешек байлауға қазық таба алмайсаң... Әнийпа!

— Хуу!

— Тистеуишин қайда?

— Хәзир.

— Иним, сизин жақлар толық бағшылық болып кетти-ау деймен-ә?

— Аға, жартысы картошка. Қауын-кәмеги де бар.

— Сонысы макул болған... Әнийпа?

— Хуу!

— Дастурханға қойғандай сары май-пары майын жоқ па?

— Бар ғой.

— Алып келсеш!

— Буяққа автобус сийрек жүреме деймен?

— Аға, дым жанға тийип тур сөйери. Қалаға барып

келиу үлкен күш. Басшылардың астында машина болған соң билмейди... Әнийпа!

— Хуу!

— Май жағатуғын пышағың қайда?

— Хәзир.

— Женгениз-әм картаяйын деди ме, сөл умытшақлау. Ояғын елестирмейсиз, баллар.

— Яғә, отағасы, зыяны жоқ.

— Әнийпа!

— Хуу!

— Аўкатқа айналыстың ба?

— Як.

— Хау! Айналыса бермейсен бе, енди!

— Як, Наўрызбай аға, биз кетемиз.

— Кетесиз ғой, сонда да «кууыс үйден қуры шыкпа» деген. Азмаз шыдан, бизиң кемпир хәп заматта тайын етеди... Әнийпа!

— Хуу!

— Газдың үлкен ошағын жақтың ба?

— Як, кишкентайын жақтым ғо.

— Әй, сен-әм бир. Баллардың асығып отырғанын көріп тұрсаң ғо. Қойып тұр, өзим барайын.

Ғарры урман-пурман газханаға шықты.

— Келген жумысымызды айтсақ па екен? — деди күйеу болмыш жигит.

— Дым үндемей-ақ қой, «Шешесин көріп қызын ал» деген усы екен. Оннанша тез өкшени көтерейик.

Олар аяқларын сылт еттирместен қапыдан шығып зым ғайып болды. Азырақтан кейин Наўрызбай ғарры сөйлениуи менен кирип келди.

— Сөйтип инилерим, өзимиздиң баллар екенсиз ғой. Қуры ауыз кеткен деген уят болады, азымаз шыдан, хәзир...

Хау. Астапыралла, жин бе, шайтан ба?... Әнийпа!

12. 03. 1994-жыл

ДИНГЕКТЕГИ ДАНЫШПАН

«Кулан кудыққа куласа, кулағына курбақа үймелей-ди» деген дурыс екен. Ешейінде қол шошайтып сөйлеуге қорқатуғын көсемлериміздің мойнына енді трос илинип, ескерткіштері алып таслана бастады. Солардың бири бизін колхозымыздың алдында тұр еді. Жақында ол да кетті. Ескерткіші алынған адам бойлы дингек екі айға дейін бос тұрды. Үшінші айға қараған күндердің бирінде колхозда жаңадан ат қойыуға арналған мәжіліс болды.

— Хұрметлі жәмәәт, — деди баскарма бастығы салтанат пенен, — Мине сизлер ғәрезсіз елдің азаматтарысыз. Барлық ерк қолыңызда. Сизлерге хеш ким жоқарыдан келип, бұрынғыдай көрсетпе бере алмайды. Сонлықтанда, колхозымызға ат қойыу мәселесі де өзлериңіздің қолыңызда. Усыныңлар, мен сизлердің хызметиніздемен!

Демократияның самалы менен адамлардың танауы жибиесе де, тап мынадай ғаркәллезий еркинлікті көрмеген екен. Дәслеп, бир кеса шай ишимдей уақыт жым болып қалды. Соң барып, ортарақтан жасы отыз бес-қырықлардың шамасындағы жағы сүмпиіген бир жигит түргелді.

— Мен әдебиат муғаллимимен, — деди ол хәммеге бир қатар нәзер таслап. — Лекин, өзим тарийхқа қызығаман. Ойлап тұрсам, усы күнге дейін орыслардың Кутозовы менен Суворовын үйрене берген екенбіз. Уят, бул, өзлериңізде батыр жоқ па? Не ушын биз Суворовтың орнына Шәръярды улуғламаймыз? Маспатшаның төбеге көтермейміз. Менинше колхозға Шәръяр деп ат қойыу керек. Маспатшаның атындағы патша сөзі адамларға жақпауы мүмкін.

— Шәръяр батыр емес тә, — деди биреуі турып.

— Батыр! Әдебиат муғаллими пикиринен қайтпады. Оны тағы биреуі жөпледи.

— Мейли, батыр болмай-ақ қойсын, бәрибир халқымыздың қахарманы ғой.

— Қаяқтың қахарманы! Ол патшаның тасланды бала-

сы болған.

— Әй, берекет тап! Күшик пенен пышыққа аумастыратуғын емес пе?

— Әй, сол Әнжимнің иниси ме я ағасы ма?

Адамлар ғауырласып кетті. Әдебиат муғаллими әри-бери түсіндірмекші болып еді, дауысы уяң екен, көпшилик басып кетті. Кейін илажсыздан отырды. Ғауырлыны колхоз бастығы зорға тоқтатып алды.

— Биримлеп айтың, ағайынлер. Бирақ, Мәспатша, Шәръяр дегенді қойып турайық та, берманырақтан ала берейік.

— Соны айтамыз дә! Тарийх деп онша теренге сүңгий берип...

— Болмаса Омар шайырдың атына қойсақ қәйтеді?

— Ким ол, Омар шайыр деген?

— «Бул дүньяға шығып не көрдің Омар.

Неше жыл Изимге қопардың томар», — деген қосықты билмейсең бе?

— Қопарса қопарады дә! Бул Изимнің колхозы емес! Изимге барсын. Оннанша барма, жолдаслар, колхозды Қулымбет болыстың атына қойыу керек.

— Хау, ол болыс болған ғой.

— Болса неғыпты? Хәзир хәмме ескиге қайтып атыр.

— Тап, ескиге мын жеринен қайтса да, Қулымбет болысын болмайды. Ол төрт катын алған адам.

— Ауысып атырса алмай не қылады?

Колхоз бастығы тағы столды тоқылдатты.

— Жолдаслар, сизлер пикиринізди жәмлегенше, мен усы мәселеде жигирма жети адам қол қойған бир хатты оқып берейін. Бәлким, бул усыныста мақұл түсіп қалар.

Хәмме ийеклерін созып хатқа тигилді.

«Хұрметлі колхоз баскармасы. Бизін атамыз. Пиримбет Шеримбет улы инқылаптың дәслепкі жылларында жана хукиметке белсене хызмет еткен, өзіннің есигіндеги он сегіз сыйырын, үш жылқысын, бир өгіз арбасын, жетпіс екі қой жаллығын усы колхоздың орталық мүлкіне тапсырған.

Колхозға ағза болмастан бұрын да қызылларға көп жәрдем еткен. Олардың он екі әскерін үш күн үйінде

саклап, кетеринде хәр бирине бир-бирден шерим етик тиктирип берген. Хүкметтин исенимине ерискеннен кейин, усы колхозға баслык болған. Биз, усыларды есапка алып, колхозымыздың атын Пиримбет Шеримбет улының атына қойыуын сораймыз».

— Гөрсәуат адам жазған, — деди хатты оқып болар-болмастан бағанағы әдебиат муғаллими ушып түргелип. Колхоз баслығы шоршып түсти.

— Неге? Жигирма жети адамның бәри гөрсәуат па?

— Ақыры, адам деген ойлап көриу керек ғой. Биз сол қызыллардың дүзген жәмийетин бийкарлап отырған жоқпыз ба? Неге енди оның жан ашырына колхоздың атын қояр екенбиз? Еле де ойланын ағайинлер. Шарьярдан жақсы ат жоқ. Болмаса Едигени қойсақ та болады.

— Як, — деди биреу шарп етип, — Едиге көп. Хәзир кәйерди көрсен Едиге. Оған қарағанда Нуратдиннің аты сулыуырак.

Ғауырлы қайтадан басланып кетти.

— Улыма, батырдың атын қойыу керек дегенди ким тауып жүрген?

— Соны айтамыз-ау! Биз не, өйтип, төбелесейин деп атырмыз ба?

— Әй, усы, Бектемирдің неге атын қояғоймаймыз?

— Ким ол?

— Биринши тракторшы дә?

— Ағайним, биринши тракторшы, биринши муғаллим, биринши космонавт дегенлердин бахты тайды, хәзир.

— Бир нәрсени умытпау керек, жолдаслар — ортадан теке сақаллы бир киси күйип-писип түргелди.

— Қарныңыз ток, ел парахат, соннан кейин гәлжеңдеп отырсыз. Кешеги урыста немецлер жеңип алғанда неше пуллық киси болар едиге? Оннанша ауылымыздан жалғыз өзи аман келген Есмырзаның атына қояйық колхозды.

— Есмырза еле тири емес пе?

— Тири болған менен хәзир қатты жатыр. Сен жаңғы олай-пылайынды дүзестирип, мөр соқтыраман дегенше қалмайды.

— Гәп қалған қалмағанында емес. Сол Есмырзаның

өзи немецти көриппе екен?

— Төрт жыл урыста болған ғой. Көрмей не қылады?

— Әй, билмедим-ау. Оң қолының төрт бармағын оқ жулғанынан да гүманым бар. Неге оның шеп қолына оқ тиймей, оң қолына тийеди.

— Бөлким, оң қолын өзи атқан шығар?

— Як, өзи ата алмайды, бирак, киятырған оққа тутып қалыуы мүмкин.

— Болмаса Айсараның атына қояйық, жигирма жети жыл бригад болды.

— Болмайды. Сөзимиз ауыр болмасын, ол кейинги уақытлары райком менен жүрген дейди.

Бул ирет профсоюз шөлкеминин хаткери гәпти бөлди.

— Хүрметли жолдаслар, биз ат қоямыз деп хәр кимнің гүнасын көтерип болдық. Оннанша хәммеге биймөлел, жердің, суыдың аты менен атасак қалай болады?

— Жүдә зор болады! Хәмме миллийликке қайтып атыр. Миллий атамадан қояйық.

— Бүйерлерде ондай белгили ат барма екен?

— Бар шығар? Пирлеш аға, сиз билмейсиз бе?

Алдыңғы қатарда отырған ақ сақаллы ғарры бүкшийинкиреп барып, орнынан турды.

— Бүйерлерде ғой, ондай аттың барын билмедим. Бирак, бизин әкелеримиз айтатуғын еди, мына Әбдиүәлий қотырдың хәремнин астында бурын сай бар еди. Ол сайдың аты жақынға дейин «Дамбал кеткен» атанып жүрди деп.

— Дамбал кеткен? Ол қалай кеткен екен?

— Қайдан билейин, шырақларым. Кәтелесип кетсем қудайдың өзи кеширсин. Әкелеримиздин айтыуынша жаңағы сайдың суы тып-тынық хәм салқын болады екен. Түс уақтында хаяллардың тасарак жерге барып, үстиндеги кийимлерин шешпестен шомылатуғын әдети бар ғой. Сондайда бир катын жүзиу билмей, ығып баратырып, «жәрдем берин» деп бақырыпты. Еле де жүрими бар пақыр қусайды, сол қараға жақын жерде биреу қос айдап атыр екен, дауысты еситип келип, өлдим азарда тартып алыпты.

— Хеш ким кетпеген ғой сонда?
— Мен адам кетти деп отырғаным жоқ ғой, қарақла-
рым-ау, дамбал кеткен.
— Адам қутқарылғаннан кейін, дамбал қалай кетеді?
— Хау, суға түскеннен кейін, дамбал кампайып кет-
пейме? Адамды тартып алғанда ол сыпырылып түсіп
қалған.

Адамлар жанланып, күлісе баслады.

— Мениңше, жаксы атама, — деди бригадлардан би-
реуі турып. — Сиясат пенен, жәмийет пенен иси жоқ.
Қай дәуір болса да бәрі бир. Бирак, бир лийкини бо-
лып турған жери, хәзирги жаслар дамбал дегенди түсин-
беуі мүмкин. Соның ушын оны «Ыштан кеткен» деп
өзгертиу керек.

— Яғәй, ол болмайды. Ыштан деген мәдениятсыз ғой.

— Неге мәдениятсыз? Ыштан не, дамбалы не — бәрі
бир емес пе?

— Бәрі бир емес. Дамбал — ыштаннан мәдениятлы.

— Мәдениятлы бола берсин, сонда бағанағы Есмыр-
задан дамбал абырайлы болғаны ма?

— Пай-пай, ол заманның дамбалларын билмейсең-ау,
қосшым. Рәс-с, балағы жийекленген, қатара нағыс, ур-
шықтың басындай пөпекли ышқыр...

— Ал, якшы, басқа қандай атамалар бар? — Колхоз
баслығы ғауырлыны бөлип, ортаға сорау таслады.

— Басқа деп енди... Болады ғой сол.

— Хәммениң пикири солай ма?

— Ауа — деп хәр жерден дауыслады жыйналғанлар.

— Болмаса дауысқа қойып көрейик. Колхозымыздын
аты «Дамбал кеткен» болсын дегенлер қол көтерсин.

Хәмме тегис қол көтерди.

— Ким қарсы?

Әдебиат мұғаллимининң бир өзи қарсы болып қол
көтерди. Бирак, ол биреу болғаны ушын есапқа алын-
бады.

Мәселе питти. Ояк-буяғы бир айдың ишинде барлық
катнас қағазлар жаңа атама менен қайта басылды, мөр
исленди. Пахта тапсыруудын барысы бойынша газета-
ларда колхоздың жаңа аты көрине баслады.

Гүздин ақырына келип, көсемнің тулғасы турған
лингек қолға алынды. Оның сырты жылтыр мәрмәр тас-
лар менен қапланды, үстине кишкене зәрен тақлетте
етип тастан ойылған көлдин сүүрети қойылды. Суудың
бетинде болса көмпейип ығып баратырған дамбал
сүүретленген еді.

4. 01. 1994-жыл

ТЕЛЕФОН ЖИНЛИСИ

Үлкен адамлар менен хәзиллесип, яки сәл жерде зей-
нине тийип алыуға болмайды екен. Себеби, олардың
тәбияты нәзик болады. Абайламай айтып салған бир
ауыз гәпиннің жәбирин өмиринше тартып жүриуін
мүмкин. Мәселен...

Китап баспасында азан менен шауқым шықты.

— Жазушы Досжан Мухаммедовты жин урыпты, те-
лефон қоймай сындырып атыр.

— Телефонды жасыр. Досжан киятыр.

— Капыны илин.

Бул даурық хә демей баслыққа жетти. Ол хаулығып.
дәслеп бес есапшы менен кәсиплик ауқамның баслығын
алдына шақырып алды.

— Мухаммедов айлығын алып па еди?

— Алды.

— Кәлем хақысынан қалып жүргенлері жоқ па?

— Як.

— Материаллық жәрдем сораған жоқ па еди?

— Сорады, алды.

— Үйинде жазу-сызу менен шуғылланыу ушын
қағаз-кәлемнен жәрдем етип турсыз ба?

— Етип турмыз.

— Онда не болды екен? Айтпақшы бәхәрде дем алысқа
бараман деп жоллама сорап жүргендей еди?

— Оны өзи қайтып тапсырды ғо.

— Неге?

Гүзде барғанды макул көрди.

— Қулласы, бизге өкпелейтуғын ирети жоқ ғой?

— Жок.

— Бопты. Онда маған өзін жиберің.

Бас есапшы менен кәсіпшілік аўқамның баслығы шығып кетти де, изинше жазыушы Мухаммедов кирип келди. Күндегидей емес. Көзлери қызарып кеткен. Баслық оған көзі түсіуден-ақ бірден албырап қалды. Соның арасынша столдағы үш телефонның биреуі шыңғыр етті. Мухаммедов кабинет ийесинен бұрын шаққанлық пенен телефонды алды да, қол ушына көтерип жерге былш еттирди. Аппарат шил пәрше болды. Баслық апа-лақлап гә жайрап атырған телефонға, гә кабақлары түксийип, елерип турған Досжан Мухаммедовқа қарады. Соның арасынша екінші телефон шыңғырлады. Бул да Мухаммедовтың қол ушында дийуалға урылып майда-майда болды. Үшінші телефонды баслықтың өзі сымпымы менен суырып алды да, сыртқа атлығып шықты. Изинде жеңімпаз палұандай еңсеси гүжірейип Мухаммедов киятыр.

Кабыллаўханада хаткер қыз биреу менен телефонда сөйлесип тур екен. Мухаммедов оны қолынан жулып алып, столға бир урып еди, ошаққа салатуғын кеспелтектей еки бөлекке бөлинди. Соның арасынша кимдур аман қалған телефонлардың биреуінен 03 ке қоңырау еткен екен. Тасырласқан үш доктор жетип келди де, бунның қолтығынан шапыраш алып, хәйле-пәйлесине қаратпай машинаға тықты.

— Усладық, алып баратырмыз, — деди алдыңғы орындыққа отырып алған доктор рациядан.

Мухаммедов пәт пенен жулқынып барып, доктордың қолындағы рацияның трубкасын отырғыштың темирине бир урды. Рация тамам болды.

Усындай етип ол руўхый кеселлер емлеўханасының кабыллау бөлмесіндегі хәм шыпакерлер ханасындағы еки телефонды да гүм қылды. Тийкарында оның бундай телефон жинлисине айланыуына өзиниң усынан онлаған күн бұрын үлкен адамлардың биреуіне биймезгил ислеген қоңырауы себепши болған еди...

Жазыушы Мухаммедовқа сонғы ярым жылдан бери дурыссыз илхам келмей, хеш нәрсе жаза алмағанлықтан

сиркеси суу көтермей жүр еди. Бир күни күтилмегенде ел жатқаннан кейин йош келди де, жазыу столына отырды. Соннан сытырлатып жазып қалды. Ақ қағазлар изилизнен толып шығып атыр. Дизбеклесип келген гәплерди жазып үлгериудің өзі мүшкіл. Усы уақытлары бирден «лып» етип свет өшер ме? Тасып турған илхам бирден тынды да қалды. Мухаммедов әри күтти, бери күтти, ақыры болмады. Шамның жақтысында телефон китапшасын тауып алып, ГРЭС баслығының үйіне қоңырау етті. Саатына қараса түңги үш екен.

— Алло! Бул ГРЭС баслығының үйіме?

— Аўа.

— Сиз өзимисиз?

— Өзімен.

— Сизің үйіңізде свет бар ма?

— Бар.

— Ал, мениң үйімде жок.

— Нәўбет пенен өширилген шығар, жанар.

— Лекин мениң илхамым сизің нәўбетіңізди күтип турмайды дө! Мен жазыушы Мухаммедов боламан. Ел жатқан соң бир таскын йош келип жазыуға отырып едим, кәпелимде свет өшти. Ал, сизің үйде таң атқанша бар. Усынан әдиллик бола ма?

ГРЭС баслығы Мухаммедовтың мөкан жайын, телефон номерин сорап алып, кешиктирмей жақтырыуға уәде берди. Уәдесинен шықты да! Лекин, Мухаммедовтың бағанағы таскын илхамы енди жок, тынып қалған еди.

Ертенине ол өткен акшамғы шала уйқының есесин алыу ушын күннің қызылы батпай жатып қалды. Шырт уйқыда жатыр еди, тынбай шырылдаған телефонның сестинен оянды. Трубканы алып саатына қараса түңги үш екен.

— Алло, жазыушы Мухаммедовтың үйі ме? — деди трубкадан.

— Аўа.

— Илхам қалай?

— Жаман емес.

— Свет бар ма?

— Бар.

— Мен кешегі ГРЭС баслығыман. Сизің светіңізди

өширмеуге уәде бергеннен кейін өзім тексеріп көріп атырман.

— Рахмет. Уйқы бір бөлінгеннен кейін қайтып көз илиндириу қыйын болады екен. Мухаммедов сол жатыстан түрлі қыялларға беріліп, таң саз бергенде барып көзі илинди. Ертенине жұмыста да өспеу менен жүрді.

Екінші күні түнгі үште тағы телефон шырылдады. Дәслеп оны түсінде еситіп атырған шығарман деп қыймылдамай жатып еді, яқ оны екен.

— Жазыушы Мухаммедовтың үйі ме? — деді трубкadan.

— Аға.

— Илхам қалай?

— Жаман емес.

— Свет бар ма?

— Бар.

— Мен ГРЭС баслығының орынбасарыман. Сизің илхамыңызды сорау хәм светиниздің өшип қалмауын қадағалауды маған тапсырып еді.

— Рахмет.

Үшінші күні түнгі саат үште жазыушыны хаялы жулқып оятты.

— Телефонға шақырып атыр.

— Ким? — деді ол манаусырап.

— Билмеймен.

Мухаммедов уйқыдан тентиреклеп барып трубканы алды.

— Жазыушы Мухаммедовпысыз?

— Аға.

— Илхам қалай?

— Жаман емес.

— Свет бар ма?

— Бар.

— Мен ГРЭС тің бас инженерімен. Сизің илхамыңызды сорау хәм светиниздің өшип қалмауын қадағалауды маған тапсырып еді.

— Рахмет.

Төртінші күні трубканы алып турып умытпай саатқа қарады, үштен екі минут өткен екен.

— Жазыушы Мухаммедовтың үйі ме?

— Аға. Мухаммедовтың үйі.

— Илхам қалай?

— Сыймай атыр.

— Свет бар ма?

— Бар!

— Мен ГРЭС тің бас кәнийгесімен. Сизің илхамыңызды сорау хәм светиниздің өшип қалмауын бақлап турыуды маған тапсырып еді.

— Рахмет.

Бесінші күні түнгі үште ол уйқыламай, қонырауды күтіп жатты. Үміті пушқа шықпады, шынғырлады.

— Жазыушы Мухаммедовтың үйі ме?

— Аға.

— Илхам қалай?

— Жаман емес.

— Свет бар ма?

— Бар!

— Мен ГРЭС тің жетекші кәнийгесімен. Сизің илхамыңызды сорау хәм светиниздің өшип қалмауын...

— Рахмет.

Алтыншы күні түнде де тап белгіленген уақытта телефон шырылдады. Мухаммедов сорауды күтіп отырмасаң саудыратып жуабын төгіп таслады.

— Бул жазыушы Мухаммедовтың үйі, мен өзімен, илхам жаман емес, свет бар, хош тағы қандай мағлыұмат қызықтырады?!

— Болғаны тек усы. Маған сизің илхамыңызды сорау хәм светиниздің өшип қалмауын қадағалау тапсырылған еді. Мен ГРЭС тің смена мастерімен.

Жетінші күні тағы.

— Мен жазыушы Мухаммедовпан, — деді трубканы алар-алмастан. — Илхамым жақсы. Свет бар, тынышыма қоясыз ба мени, жоқ па?

— Биймәлел, отағасы. Мен тек тапсырманы орындап атырман. Маған сизің илхамыңызды сорау хәм светиниздің өшип қалмауын қадағалау тапсырылған еді.

— Сіз ким боласыз?

— Мен ГРЭС тің авариялық хызмет бойынша инженерімен.

Сегизинчи күни түнги үште телефон шынғырламай-ақ кол созып еди, жаңа қоңырау келип атыр екен.

— Мухаммедовтың үйи ме?

— Аўа, Мухаммедовтың үйи, мен өзімен, илхам хеш жерге сыймай атыр. Свет бар. Тағы не керек?

— Хеш нәрсе керек емес. Маған сизин илхамыңызды сорау хәм светиниздин өшип қалмауын қадағалау тапсырылған еди.

— Сиз ким боласыз?

— Мен ГРЭСтин нәубетши операторыман.

— Ой, қудайға шүкир, соның менен таусыласыз ба?

— Қайда сизге! Бизде тоқсан алты оператор, қырық сегіз техник бар, олардың хәммесине усы тапсырма бойынша график дүзип берилген.

Әне, усы гәптен кейин Мухаммедов телефонды дийәлға тартып урып сындырып, көшеге шығып кетти. Таң саз бериуден қоңсыларды оятып телефонларын сындыра баслады, соң кеңседегилерди... Қалған жағы өзлеринизге мәлим.

Гәптин қысқасы, үлкен адамлардың зейнине тийип алыуға болмайды екен. Олардың тәбияты нәзик болады.

6. 08. 1996-жыл

ИСЕНИМЛИ МАҒЛЫҰМАТ

Қоңсымыз Қарлыбай менен бир подъездде турамыз. Есигимиз бир-бирине карасқан. Бирақ, барыс-келисимиздин онша мазасы жок. Гәпимиз үйлесе бермейди. Себеби, Қарлыбайдың атқан адымы ақша. Жүз мың дегенлер аузының бир шекесинен шығып кетеди. Хаялының үстінде дүньяның қасыл тауарлары, қолларында хинжиу-маржанлар. Биз олардың қасында гилең бир майда-шүйде ыбырсықлар менен айланысып жүргендеймиз. Қулласы, төрезиде тасын тең келмесе, бир есиктен кирип шыққан менен екеуің екі дүньяның адамларындай болып кетеди екенсең.

Бир күни түсте олардың үйине биреуі орта бойлы, биреуі тапалтастан келген екі жигит келди. Екеуі алма-

гезек қоңырауын басты. Иштен саза болмады. Себеби, олар үйінде жок еди.

— Мына үйдин адамлары жок па екен? — деди сон бизин үйдин есигин ашып.

— Жок.

— Қаякка кеткенин айта алмайсыз ба?

— Азанда Ташкентке кетти.

— Кешке шекем айланып келер ме екен?

— Як, келе алмайды.

— Бир-еки күн боламыз деди ме?

— Бизлерге хеш нәрсе айтқан жок, бирақ, биреулерге аржағына Бишкекке ушамыз деп турғанын еситип едим.

— Мүмкин, рейси иркилип ушпай қалыуы да...

— Як, ушты. Азанда мен де баламды шығарып салдым. Бирге кетти.

— Рахмет.

Екі жигит тез-тез жүрип төменге түсип кетти.

Сол күни телевизорда да дурыслы көрсетиу болмай, ерте жатып қалдық. Азанда шай-пай ишип жұмысқа шықсам, қапының тутқасына бир қағаз илдириули тур. Ала сала оқыдым!

«Берген исенимли мағлыұматыңыз ушын рахмет. Түсте көрген жигитлериниз».

Қарасам, қоңсымыздың есиги айқара ашық, иши хуулеп тур.

9. 07. 1996-жыл

ЖАЗА ҚУРЫҚ

Дүньяда яратқаннан басқаның бәри жанылысады екен. Хәтте Әзирейлиде! Социализмнің дәулеті гүрлеп турған бир пайытта Әзирейлиннің қәтеси менен үлкен бир заводтың директоры дүньядан өтипти. Жазмыштын биз билмейтуғын нызамлары бойынша бундай өлилер «жаза қурық түскен» деп есапланып, қайтадан тирилтип жибериледи екен. Лекин, о дүньяның ислери де мұдамы тақ-туйнақтай бола бермейтуғын қусайды ғо. Бул сорлының хужжетлери көп қағазлардың арасында қалып, он

бес жылдан кейин кәте өлгени мәлим болыпты.

Яратқан оны тирилтип жиберип, үйине келсе, баяғы сарай орнында бар дә, бірақ, иши хуўлеп қалған. Өзи өлгенде жети жасында қалған Азберген ғырыстай жигит болыпты. Бірақ, үсти-басы жупыны. Үйде басқа хеш ким жок. «Әкенмен» дегенге баласы инанбай, бир күн аўзы көпирип, зорға исендирди.

— Үйдеги дүнья-мүликлер қаякка кетти? — деди соң баласына.

— Хәммесин мамам айланысқа сатып жоқ қылды.

— Айланыс деген не?

— Саўдаға пул айландырыў. Зат әкелип, зат сатады.

— Акмақ! Енди бизиң тенимиз саўдагершилиқ пе еди? Өзи қаяқта?

— Еки жыл болды, саўдагершиликке барып жүрген жағында биреўге тийип кетти.

— Ох, опасыз сениң? Әжапаң қайда?

— Лицейге келген муғаллимлердин биреўине турмысқа шығып кетти.

— Неғылдейди? Түрклер неғып жүр буйерде? Шегарадан қалай өткен?

— Хәзир ондай, шегарадан өтиў деген машқала жоқ. Түрклер бизде бала оқытып атыр.

— Ух-х! Мен түсинбедим.

Тирилип келген хәмелдар өз үйинде қайта-қайта гүрсинип, арман-берман жүрди.

— Яқшы, менин партбилетимди алып шық, райкомға барып келейин, деди соң.

Бала әкесине қарап аң-таң болды.

— Партбилетинизди мамам мусорға таслап жиберген.

— Не?! — Тирилип келген хәмелдар шеп көкирегін услаўы менен бирден ларс етип қулады.

Бул ирет Әзирейли алжаспаған еди.

1996-жыл

ҚОСЫМША СОРАҰ

Хәзирги ўақытта журтта «Муғаллим билсең де қоймайды» деген пикир пайда болып кеткен. Мен, тап усы-

нын өтиригин шығарайын деп оқыўға кирген күннен баслап, шукшыйып китаптын изине түстим. Көшеде қыдырмадым, той-мерекеге де бармадым, еси-дәртим имтиханлардан өз күшим менен өтиў болды.

Ярым жыллық семестр басланды. Биринши мәртебе имтихан тапсырып атырман.

— Биринши сораўды айтын, — деди муғаллим.

Шабатуғын аттай суўлыққа таслап турған адамға жыр-ма, саўдыратып айттым да бердим.

— Екинши сораўға өтин.

Булда кеўилдегидей болды.

— Үшинши сораўды баслаң.

Үшинши сораўдын да түбелегин түсирдим.

— Болды. Енди қосымша бир сораў беремен, билсең-бес, егер билмей қалсаң өкпелеме: — Сессияны табыслы жуўмақлаў ушын не ислеў керек?

— Жақсы таярланыў керек.

— Тағы?

Ырасын айтсам, тағы не ислеў кереклигин билмейтуғын едим. Тубаладым да қалдым.

— Бар, таярланып келин, — деди муғаллим книжкамды алдыма атып урып.

Сыртқа шығыўым мәттал, студентлер қоршап алды.

— Неғылдын?

— Жығылдым.

— Қалайынша?

— Үш сораўды да айтып бердим, бірақ, қосымша сораўға жуўап бере алмаған соң қоймады.

— Ансаты қосымша сораў ғой, — десип атыр хәммеси жабырласып, — Бизлер бир сораўға да аўзымызды ашқанымыз жоқ, бірақ, қосымша сораўды тас қылдық.

— Қандай еди сораўыңыз?

— Ол сораў хәммеге бирдей.

Жигитлердин биреўи әсте книжкасын ашып көрсетти. Онда бели бүкленбеген бир-еки жүзлик салыўлы тур еди.

— Бул не?

— Ендиги имтиханның қосымша сораўына.

9. 07. 1996-жыл.

РУЛЬ

Алыс районлардың бириндеги орта дәрмиян көрхана-лардың биреуіне директор болып усынылып атырған Таймасов, бұйрық алып кетиу үшін басқарма баслығы-ның алдына келди. Баслық оның менен бираз уақыт гүррин өткерди, соң мақул деп тапса керек, көнийгелер бөлімінің хызметкерин шақырып, бұйрық таярлауға тәртип берди.

— Енди сиз шарбақтан бир айланып келиң, — деди баслық Таймасовқа. — Киреберистеги биринши бастыр-маның астында бир женил машина тур, соны дыққат пенен көрин, қайыл болсаңыз соны сизге хызмет бабын-да миниуге беремиз.

Таймасов шарбақтан апалақлап тез қайтып келди.

— Хау, ақсақал, — деди хаулығып, — ол машинаның рули жоқ ғой.

Баслық мыйықтан күлди.

— Алаберин. Машинаның рули бизде турады.

Таймасов азғана уақыт сам-саз болып турды да, соң:

— Мен қайылман, — деди бас ийзеп.

— Бәрекелла! — деди баслық кеуилли түрде. — Хәзир директор болғаныңыз хақында бұйрықты аласыз. Сиз-ден алдын жиберилген еки жигит те руль сорағаны үшін бұйрық ала алмай кеткен еди.

1996-жыл

ҚӨТЕРЕ

— Дәуірхан көзинди аш!

— Ағасы-ау, қорқыта бермеши! Не болды саған?!

— Аға! Аға деймен!

Қулағыма сондай дауыстар емески еситиледи. Бирақ қаяқтан шығып атырғанын билмеймен. Көзимди ашқым келеди, ашалмайман. Қыялыма суудың астында жүрген-деймен. Хәмме жақ гүнгирт. Әллен уақытлары барып өзіме келе басладым.

Қарасам тас төбемде еки доктор, он жағымда балам,

сол жағымда хаялым. Олар мениң көзимди ашқанымды көрип қуанып қоя берди.

— Я алла, балаларының несийбесине қудайтаала қайттан берди ғой, — деди хаялым, жағасына түпирип.

— Аға, мен ғо, — деп балам қолтығыма кирип атыр.

Доктор оларды сыртқа шығарып жиберип, мени па-латаға алып киргизди. Мен еле әуере-сарсаңман. Бұл жерлерге қалай келип қалдым? Не болды? Неден бас-ланды? Мениң бундай талма кеселим жоқ еди ғой? — деймен өзімше. О-О, жаңа есеме түсти. Бұл кеше-бү-гин пайда болған ауырыу емес, буннан бир жыл бурын бир ауыз көтере себепли мойныма илинген тәшүиш еди.

Ауылымызда Жарылқаған деген жасы үлкен бар еди.

Сол бир күни кешлетип бизиң үйге келди.

— Дәуірхан иним, көп иркиямеймен, деди дәстур-ханнан нан ауыз тийип. — Кишкентай бир жұмысым бар, соны питирерме екенсең деп келдим.

— Қолымнан келетуғын жұмыс болса питирейин аға.

— Қолыңнан келеди. Бизиң Алымбайды бир муғал-лим имтиханнан еки қойып сабақтан шығарып жибе-рипти. Жети қыздың ишинде еркелеп өскен бир бала еди, кеше үйге барды, аўқат та жемейди, шай да ишпей-ди, туңжырайды да отырады. Ақыры, шыдамай саған келдим, қосшым.

— Ол муғаллимди мен танийма екенмен?

— Танийсан. Жумагүл деген келиншек, сизлердин ояк-буағыңызда қонсы қусайды.

Ырасында да, ол бизлер менен үш-төрт жай былайы-рақта туратуғын қонсы еди. Жасы үлкеннің сөзин қый-май, бардым.

— Дәуірхан аға, мен ол баланы оқыудан улыўма шы-ғарып жибермекши едим, — деди ол маған. — Мен оған муғаллим емес, тап женгесиндеймен, уялмай ойнағысы келеди. — Үшинши парға кирип, журналды барлайын деп жаңа отырғаным, өкшем муздай болып кетти. Не нәрсе екен деп қарасам, рөпийдадай бир тасбақа аяғымды жалап тур. Шоршып кеттим. Нашар балларды

өзиниз билесиз, тышқаннан, курбақадан, жыланнан зәрреси қалмайды.

— Ким әкелди буны! — деп бақырсам жаңағы бала тартынбастан:

— Мен әкелдим муғаллим, бул мениң меншик тасбакам, — дейди.

— Неде болса енди сиз келдиниз, кеширим бермеске илаж канша? — деди пәсине қайтып. — Лекин сизге айтажак бир жумысым бар еди, егер қыйланбасаныз?

— Неге қыйланамыз? Адам күни адам менен деген...

— Телефонға арза берип қойғаным бес жыл болды, сирә бир сәти түспейди. Сиздеги шешемнің ағасы сол жерде басшы жумысларда ислеиди екен. Келистирип берсе анаў-мынаўсынан қашпас едик...

Бир адам жумысынды пиғирип атырса, оның қайтарып салған жумысы ушын, «анаў-мынаўсы» деген гәп болыуы мүмкин бе? Бир тийинсиз тез күн ишинде телефон қурғызып беретугын болып, табанлы түрде ўәде бердим.

Аўылдан келген жасы үлкен төбеси көкке жетип қайтты. Оның есесине хаялдың қабағы муштай болды.

— Бизин төркинде не болып не қойып атырғаны менен исин жок. Ағамның ол жерден шығып кеткенине бир ярым ай болды, сен болсаң атын сатып, ўәде етип қайтып жүрсең.

— Енди не қыламыз?

— Билмеймен!

Өлимнен уят күшли. Лебизимди шаймаламайман деп қайнағамыздың үйине бардым.

— Бундай жумысты өзим ислеп жүргенде айтыуың керек еди, — деди ол да назырканыңқырап. — Мейли, енди бирге барамыз, сөйерде не дегенин еситерсең. Айтпақшы қырқыншы автокәрхананың директорын таныйсаң ба?

— Өзин танымайман, бирақ хаялы бизлерде ислеиди.

— Хаялын танысаң болды ғо. Соның автокәрханасында таза «Супер МАЗ» автомашинасы бар екен, арендаға береди дейди. Бизин Өтқирбайға сөйлесип берсеш. Анаў-мынаў төметсе берермиз, әйтеўир...

«Қудай жок, пайғамбар жок» белбуғардай ўәдени берип салдым. Еңлеп мениң алдыма түсип, көтереге барса болар.

— Мынаў бизин күйеу бала, — деди байланыс тармағының тазадан болған баслығына таныстырып. Қудайға шүкир усы қараған елатта абыройы жаман емес. Анаў-мынаў жумысын болса питиреди. Тек бунын қонсысының үйине телефон қурғызып берсениз болды.

Менин бахтыма бизин көшедеги гөш-сүт өнімлері басқармасының кеңсесі жабылып, бирден жети точканы қайтарып тапсырып атыр екен. Лекин, таза баслық оның кәдирин түсирмеді.

— Сиз келдиниз, онда илаж жок, — деди бизин қайнағаға, — Лекин жаңағы гәпиниз ырас болса, инимизге бир жумыс саламыз.

— Сала берин. Жыланның танлай тисин әпер десен де әпереди.

— Бала-шағаны санаторияға жибермекши едим. Ендиги айдың бесине жоллама да тауып қойыппан. Соған бир жерден азы-кем пул өткізип беріуі керек.

— Өткереди! Бизин Дәуекеннің мәкеме басшы яр дослары көп. Бир ауыз гәпи.

Қайнағам мен ушын ўәдени үйип-төгіп таслады.

Арадан бир ай өтті. Қонсымыз телефонлы болды, Жарылқаған ағаның ерке баласы пәтинкесининң сирисинен басып, Колледжде оқып атыр. Ал, мен болсам мойныма минген көтерелердің изинде еле жүрмен.

Өтқирбайға арендаға МАЗ беретугын директордың хаялы жерге түсип кеткен орамалын пул бермесен еңкейип алмайтуғын қыйлынан еди.

— Қәйним, питпейтуғын жумыс жок, — деди айтқаннан-ақ. «Қалауын тапсаң қар жанар» деген, оны сизин айтыуыңыз, бизин питкеріуимиз биледи.

Басынды аўыртып не қылайын, Өтқирбайдың МАЗ миніуі, бизге сол автокәрхананың директорының қызы ушын медсестралық бир орын тауып беріуге түсти. Бул көтерени байланыс тармағы баслығының хаялына санатория ушын пул өткерип беріу менен бирге алып бардым. Бармаған еситим, кирмеген теситим қалмады. Жумыста да азанғы ўақытта бир көринемен, кейин бизди излеген адам таппайды.

Өлдим азарда, қаланың туу сыртындағы тасланды

сууларды тазалайтуғын бир мәкемениң директоры санаторияға жоллама ушын пул өткеріуге келисим берди. Әлбетте, оған бир өзим барғаным жок, қонсымыз Мәдирейимнің бөлеси екен ол маған гараждың ултанын сыбау ушын бир машина бетон, төбесине куйыуға бир доғалак битум тауып беріу шәртин қойып кәтереге баратуғын болды.

Келисим бердим. Жолламаға пул өткерип беретугын директор да қарап қалған жок.

— Бундай қайырқомлықты адамның адамы ислейди, — деди ол маған. — Тап мына Мәкен келген сон қыймай отырман. Сонда да сизге бир жұмыс айтайын, өйтпесек сонша пулдың обалы да барды. Базаркомды таныйтуғын шығарсаң?!...

— Таныуым керек.

— Сол базаркомға барып бизиң хаялдың инилерине бир коммерциялық дүкан, бир гөш ларек қойыуға орын алып бересен.

— Болады әперейик.

Шынжырма шынжыр кәтере көбейип кетти. Базарком өзиниң балдызына балалар бакшасының баслығы ұазыйпасын алып беріуди, Өткирбайға МАЗ беретугын автокәрхана директорының қызын жұмысқа алған бас врач өзиниң қызын контракт пенен институтқа киргизіуди, институт ректоры жакын районнан студентлер егин егип тәрбиялау ушын 60 гектар жер алып беріуди, жер беретугын колхоздың баслығы Белоруссиядан бир экскаватор алдырып беріуди өтиниш етти. Енди ойлап көрсем, усы экскаваторды айтқан ұақытлары таслаған екенмен...

Емлеуханада бир жети күн жатып өзиме келдим.

— Дәуірхан аға, енди қайтып ауырман, — деди бас врач мени дәруазаға дейин шығарып салып. — Деген менен хәзирги медицинаның аухалын билесиз, өзиниздей азаматлардан жәрдем сорамаһан болмайды.

— Басланды! — дедим ишимнен. Аяқ қолыма қалтыратпа тийе баслады.

— Тезирек айтың, қандай жәрдем керек?

— Жәрдем болғанда ат-түйе емес ғой. Жора-жолдас-

ларыңызға бир ауыз айтсаңыз питиреди. Еки жүз метр траншея бар еди, көмилетуғын. Соған бир бульдозер...

Аржағы есимде жок. Көзимди ашсам, бурынғы палатамда жатырған екенмен.

2. 09. 1995-жыл

ТЫРНАҚ БОЯҰЫ

Жүрип қалған жигит-отырып қалған қыздан жаман, қусайды. Сен төме еткен дүркинлер өтип болғаннан кейин хеш кимге сөз айта алмайтуғын, жасқаншақ болып қалады екенсен. Бул жасқаншақты мен узак ұақыт бастан кеширдим.

Бир күни кеште Кәримбай деген достым үйге келди. Кеуилли.

— Хәр нәрсениң ұақты-сәти болады деген ырас екен, жора. Саған қыз таптым, — деди күлип.

— Қаяктан?

— Қаладан. Бизиң дайымның үйиниң қасына биреулер көшип келипти. Соның ай десе аузы, күн десе көзи бар бир қызы бар екен. Айыбы сен қусап отырыңқырап қалған.

— Ол маған көнер дейсең бе?

— Көниу екинши мәселе. Қыздың шешеси «дурыссырақ биреу табылса, жұмыс бетинен алып кете берсе үндемес едим» депти. Соннан есигин аңлып отырып қызды көрдим. Аузым ашылып қалды. Кулласы, оны алсаң, бул дүньядан әрмансыз өтесен.

Гәптин пос гөллеси, бир достымыздың машинасын минип, үшеуимиз ертенине қалаға кеттик. Қыз хаяллар салонында шап-бояушы болып ислейди екен.

Күтип турмыз. Саат алтыға он минут қалды. Қызлар биринен кейин бири шыға баслады.

— Әне, киятыр, — деди Кәримбай бир ұакта қызыл кофта кийген кара көз әйнекли қызды көрсетип, — Хәзир мен қапыны ашаман да ортаға ийтерип жиберемен. Сен өзине қарай тартаһан. Қалғанын жол-жөнекей көре беремиз.

Айтқандай, қыз машинаға қапталласа берген ұақытлары Кәримбай шырп етип түсти де қызды ортаға ийтерди.

Мен қорқа-қорқа қолынан тартқан болдым.

Хәммеси ойдағыдай болды. Кең көше менен зырлап кетип баратырмыз. Қыз хәр қайсысымызға бир қарап:

— Ну смотри! — деп мыскыллы күліп қояды. Бизден шайтаны сескеніп отырған ол жок.

— Каякқа айдаймыз? — деди бир уақта рульдеги жо-
рамыз.

— Кәйдем, аўылға айдайтуғын шығармыз, — деди
Кәримбай.

— Аўылға?! — Қыз шоршып түсти. — Онша не аса бе-
рип? Кәримбай маған қарады.

— Ырасында да, жақынырақ жер жок па?

— Кәйдем, — дедим мен гибиртиклеп, — Шайханада
қызапамның үйи бар еди.

Қыз және бизлерди ермек еткендей мыскыллап
күлди.

— Уялмайсыз ба, қызапаныздың үйине апарыўға.

Биз хайран болып бир-биримизге қарастык. Қызапа-
сының үйине апарғанның неси уят!

— Мейлиңиз, — деди қыз ийнин қысып, — Маған
бәрибир. Бирак, адамға бес жүз сомнан бересиз. Соның
өзи тырнак бояўыма жетсе де болар.

Аң-таң болып мен Кәримбайға, Кәримбай маған
қарады.

9. 07. 1996-жыл

АДВОКАТ ХАҚҚЫНДА ЕРТЕК

Усы қалада ортаң қолдай он еки судья, алты проку-
рор, тоғыз тергеуши бар. Оларға көп адамлардың жұмы-
сы түсіп турады. Әсиресе, нызам бузғандардың жақын-
жуўықлары, есигин тындырмайды. Лекин, булардың
хәммесине күн даўамында барған қәтере, адвокат Айба-
раковтың бир өзине түске дейин-ак келгенлердин
акқуласына турмайды. Айбараковтың атын билмейтуғын
ел, бул әтирапта жок. Жынаятлы исинди ақлаўға ол ара-
ластыма тамам, пүткил Япон тенизине от берип жибер-

сең-әм сени сүттен ак, суўдан таза етип қояды. Ол те-
низдин өзи қашшаннан жанайын деп турған, сен қайта
сөндириўге барған болып шығасан. Соның ушын, хәмме
Айбараковқа өш. Ким табылғанын мәңиретип я маңыра-
тып қораға әкелип байлайды, ким қалтасына тығады,
ким дастурханның ернегине қойып кетеди, қулласы,
көзи уйқыға кетемен дегенше ол хәммесин бир жөнкил-
ли етип таклап, есабын шығарып үлгере алмайды. Оған
қудайтааланың өзи қарасып, хәммени жумаландырып
қойыпты.

Жақында ол, үш мәрте судланған, усы ретте бир үйде
туратуғын үш адамды жаўызларша өлтирген Әширбайды
ақлаўға жен түринип киристи. Қылмыскер байғус, исле-
ген айыбын мойнына киймешектей кийип-ак тур. Ле-
кин, Айбараков жәм жолатпайды. Оның тәриплеўинде
Әширбай билегине қонған сүйир шыбынды өлтирип
көрмеген мәмин екен. Үйинде нангөрекке нан таўып,
кара шыбынға пал жағып беретуғын қусайды. Судта про-
курор оған атыў жазасын берген еди. Оған Айбараков
пүткиллей қарсы болып, былай деди:

«Бүгинги суд барысында прокурор жолдас Жылқай-
даров, туўысынан жуўас, қой аўзынан шөп алмайтуғын
мәмин бенде Әширбай Нәдирбаевтың үстинен айыплаў
жуўмағын оқып, жынаятты бөрттириў кодексиниң 101
статьясының прим еки, бөлим үш, параграф төрттин в,
г, д, е пунктлерин бузды. Прокурор жолдас бул жерде
мәмин бенде Нәдирбаевты Танковая көшесиниң 12 жай-
ында турыўшы Гүлдариьха кемпирдин үйине түнги саат
екиде мәс халында бастырып кирген деп айыплады. Бул
пүткиллей қәте. Себеби, Нәдирбаев мәс болыў былай
турсын, усы жасына келгенше лимонадтан басқа хеш
қандай шийшели суў ишип көрмеген. Қалаберди ол,
Гүлдариьха кемпирдин үйине бастырып кирмеген, ал
шарбак бетиндеги ашық турған қапыдан кирген. Демек,
бул жерде көбирек Әширбай емес, ал, усы үйдин тур-
ғынлары гүналы. Олар нызам хызметкерлерин өдептен
жек көретуғын адамлар болған, соның ушын да, хәр
күни шарбактың есигин ашық қалдырып, «үйимизге я
уры түссин, я хәммемизди баўызлап кетсин, кейин

прокурорлар излеп таба алмай хор-зар болады» деген жаман пыйғылдағы адамлар болғанын хеш кимнен есипесемде, жүрегим сезіп турыпты. Усыны нәзерде тұта отырып, құрметли судья, жынайтты жумсартыу кодексинин 41-статьясы, прим 3, бөлим 4, параграф бестин «г» пункти менен мәмлекетлик шөлкемлердин қас душпанын жоқ еткени ушын жолдас Нәдирбаевтан хәммә жабылып кеширим сорауымыз хәм оны хәзирдин өзинде қамақтан азат етип жиберийүмиз керек.

Егер мениң бул өтинишим инабатқа алынбаса, тағы да дәдиллерим бар. Прокурор жолдас Жылқайдаров кемпирди уйқылап атырған жеринде барып, нәл қағылған пәтинкениң өкшеси менен басына теуип өлтирген дейди. Бул да анық емес. Себеби, биз тексерип көргенимизде соңғы еки жылдан бери қаладағы бир де етикшиде нәл болмаған. Еки жылдың аржағында нәл қағылған өзимизде шыққан пәтинкениң бүгінге дейин жетип келиуи мүмкин емес. Оның аржағында болса бул әтирапқа импорт кийимлер жетип келе алмағаны белгили. Кемпирдин қонсыларынан сорап көргенимизде оның буннан отыз жети жыл бурын есерсоқлау күйеуи болғанлығын, сол бир күни түнде ишип келип, хаялының басына нәлли пәтинке менен теугенлигин анықладық. Соннан берли ол тез-тез талма кеселге тап болған. Бизин изертлеуимизше бул пәтинке 1967-жылы Избасар деген шобытшыға тапсырылған. Ол шобытшының өлгенине хәзир он еки жыл болады екен. Мениң өтинишим, сол ғаррысының шобытшыға тапсырылған етиги излеп табылып, оны басындағы тепкинин изине қойып көриу керек. Хәзирги турысында Нәдирбаевты кемпирди теуип өлтирген деп айыплау қатты қәтешилик болады. Әлбетте, ол «өзим өлтирдим» деп мойынлап отыр. Бирак, биз оған исенбеуимиз керек. Себеби, қылмыскерлер «аллажалла олай иследемиз» десе исенбеймиз де. «сөйттим» десе қайтарып сорамастан исенеғоямыз. Бул жынайтты қыпсырмалау кодексинин 14 статьясы, үшінши прим, екінши бөлим, жетинши параграфтын «ю» пунктине қайшы келеди. Мениңше, кемпир буннан жигирма тоғыз жыл бурын жеген тепкисинин салдарынан сол акшам

өлип шыққан.

Нәдирбаевты тағы да, кемпирдин баласының алқымына раскладушканың темирин қойып, оның үстине минип турып, демиктирип өлтирген деп айып тағып отыр. Дурыс, солай болғанлығын ғәреметке қайым Әширбай мойынлап отыр. Бирак, бир жери бар, не ушын бул жерде тийкарғы айыпкерлер жазадан аман қалады? Мәселен, радиода ма, телевизорда ма, бир биолог шығып сөйлеп, «адамның кегирдек сүйеги жүдә беккем болады, ол жетпис килолық салмаққа да мүдирмейди» деген екен. Ғәреметке ушырап отырған Нәдирбаев тек соны сынап көрмекши болған. Баяғы жетпис килоны көтереди деген кегирдек, алпыс еки килолық Әширбайды көтере алмай, бир гүнасыз бийшараны шырылдыуға қалдырды. Ал, айтқан сөзин өзлери сынап көрмеген биологлар азатлықта! Өтинишим, оларды алдырып, Әширбайдың орнына қара гүрсиге отырғызыу керек. Егер олар бундай қам гәпти аузына күши жетип, айтпағанда, Нәдирбаев та ондай, бурын сынап көрилмеген тәжирийбеге қол урмаған болар еди.

Бул жерде айта кететуғын тағы бир нәрсе бар. Не ушын раскладушка сынып қалған. Буған сапасыз өним шығарған кровать зауыты айыпкер емес пе? Неге биз директорының қолына кисен салып, усы жерге әкеп қоймаймыз? Егер сол раскладушка сынбағанда Әширбай ондай сумлықты ойлап отырмас еди. Қалаберди, ол темирди бас ушына қойып жатқан жигиттин өзи де айыпкер. Еситиуимизше, ол кейинги уақытлары дым өлиуди хәуес етип жүреди екен. Неге олай? Не ушын ол жасауды хәуес етпейди? Себеби, ол ұатанға өз бойындағы күш-қарыуын бериуди қызғанады? Оны усындай етип тәрбиялаған мектеп муғаллимлери не ушын қара гүрсиде отырмайды? Айыплау жуўмақта тағы да, «жигиттин хаялының жүреги жарылып өлген» дейди. Еки адам өлгенге жүреги жарылып өле беретуғын хаялдың өлгени дурыс болған. Себеби, ондай хаялдан хеш уақытта ел қорғайтуғын азаматлар тууылмайды.

Солай етип, мениң пикиримше, сәуирдин жетиси күни Гүлдарийха кемпирдин үйине бийшара Әширбай-

дың биймезгил болса да, қымбатлы уақтың бөліп кирип барғаны ырас. Бірақ, үшеуінің өліміне де ол айыпкер емес, олардың өзлери айыпкер, қала берді, демлери таусылып тұрған. Соның менен бірге Нәдірбаевтың хожалық жағдайын да есапқа алыуымыз керек. Ол буннан бұрын бір мәрте баспак урлап, бір мәрте трактор сатып, бір мәрте сулыу қыздың әуретін ашып қойып, жәми болып он сегіз жыл түрмеде отырған. Бул жазалардың хәммесиде уақтыңда дурыссы адвокат табылмағанлықтан, орынсыз берілген. Себеби, кеште байланбаған сыйырдың урланғаны ушын ким гүнакар, әлбетте, ийеси, тракторды жолдың шетіне холлап қойып, дүканға кеткені ушын ким айыпкер — тракторшы, қызларды айдай арыу етип тууып, жигитлердің еркеклик урығын қоздырғаны ушын ким айыпшы, менинше шешесинен баска хеш ким емес. Демек, бул жерлерде Нәдірбаевтың бір қыйкым да гүнасы болмаған. Судья әдил болғанда урланған малдың ийесин, тракторшы хәм сулыу қыз тууған хаялды қамап жиберіп, Әширбайдан қуры хәлеклегені ушын кешірім сорауы тийіс еді.

Сондай-ақ Нәдірбаевтың хаялы узак айралыққа шыдай алмайман деп жылап келип отыр. Оның хақ көкірек пенен айтыуы бойынша Әширбай дәслең үш жылға кеткенде бригадтан уллы, қейін жеті жылға кеткенде тракторшыдан қызлы, буннан соң сегіз жыл отырған сапарында табельшиктен еки рет егиз курсак көтерген екен. Ол баладан қалмай туып, Әширбайдан бір перзент көріп қалсам екен деп әрман етеді. Неге биз бір пукараның ат басындай әрманына кесент етемиз.

Усы жақларын есапқа алып хәм Гүлдәрийха кемпирдин, оның баласының хәм келинінің өлімінде Әширбайдың ийненин ушындай айыбы жоқ екенлигин мойышлап, оны усы жерден биротала азат етип жиберіуи-низди, сондай-ақ, тергеу барысында үш ай қамақта отырғаны ушын айлығын үш есе көбейтилген муғдарда мархұмлардың ағайын-тууғанларынан өндирип беріуи-низди сораيمان. Адвокат отырды. Суд ойласыққа кетти. Көріп отырғанмыздай еки түрлі уйғарым бар еді, бири прокурордики-жынаятшыға атыу жазасы, екінши-

си адвокаттың шешими-жынаятшыдан кешірім сорап, оны азат етип жиберіу.

Суд бул иретки хуқимінде еки шешимнің арасынан ортақ бийлик шығарды. Нәдірбаевты азат етип, адвокаты атыуға жиберди.

1994-жыл

ХӘЗИР УАҚЫТ БАСКА

Мәкемемизге Бектемиров деген киcи бөлим баслык болып келип, хәмменин төбеси көкке жетип қалды.

— Енди директорымыздың өриси тарылды, бул киcи хеш кимнин бет-жузіне карамайды.

— Бектемиров пенен ислескен директор, колға үйретилген тайдай болып қалады.

— Бизлердің кәдиримизди енди биледи.

Лекин, Бектемиров журт ғауқылдасқандай болып шықпады. Директордың баяғы озбырлығы күшейсе-күшейди дә, пәсеймеди. Үйине қонақ келетуғын болса төрт-бес жигит хызметте. Хаяллар бауырсақ писиреди, аўкат асады. Кеңсеге еки нәрсе келсе, биреуи соның үйінде қалады. Қулласы, өзи хан, өзи султан. Бектемировтың өзи түе, әкеси тирилип келсе де, оннан айбына-туғын директор жоқ.

Ақыры, хызметкерлер шыдай алмады. Бектемировты ортаға алды.

— Биз сизден үлкен үмит күтип едик, неге үндемейсиз?

— Сизден директор түе баскармадағылар зирилдесип қалады десип еди?

Бектемиров әсте мыйықтан күлип жууап берди.

— Ол баяғыда еди, жигитлер. Хәзир уақыт баска. Мен буннан алдыңғы ислеген мәкемемде директорға наразы болып, район хәкимиятына хат жазған едим. Тексерип келди. Бир күн қонақ болды да кетти. Алдымыздағы ярым айлықта хәммеден сыпыртып отыз сомнан усады.

— Бул не? — десек.

— Тексеріуді күттік, — деген жууап алдык.

Ашыу менен уалаятлық баскармаға жаздым. Бес адам

үш күн тексерип жатты.

Кейинги ярым айлыктан шеттен жүз сомнан жыйнап алды.

— Бул не?

— Тексерүүдү күтүүгө кетти.

Болмады. Жәмәат болып республикалык министрге жаздык. Жети адам он күн жатып тексерди. Кандай илаж көрүп кеткенин билмеймиз. Келеси ярым айлыкка кол койдык, аклай.

— Пул кайда?

— Комиссияны күтүүгө кетти. Соннан баслык бир жакта калды да, хэмме менин изиме түшти.

— Бәри сенин тауып жүргөн бәлен!

— Бала-шагамызды үйиңе апарып таслаймыз, өзүн бак.

— Жаксысы, сен бул жерден кет, көзимизге шүйөлдөн бетер көринип турсан.

Әне, солай етип, жумыстан шыгып кетиүүгө мәжбүр болдым. Сизлер мени жәнә сол жолға ийтермелейжаксыз.

Усы уакытлары директордын шоферы кирип келди.

— Бәрекалла! Хәммениз усы жерде екенсиз го. Жүрин, Директордын жеке меншик фирмасына вагон койды. Кауын тийейсиз.

Хәмме сыртка шыгыу менен болды. Оларды Бектемиров баслап барар еди.

8. 07. 1996-жыл

САҰДА

—Ассалаума алейкум аға. Сизди излеп келип едим.

—Хызмет?

—Кешеги ана, Ешбайлардың алгандайынан бизлерге де керек еди, отызы.

—Болады, беремиз.

—Қаншадан екен?

—Қаншадан деп, халықтың ныркыго.

—Сонда да.

—Пай, анкаусырайсаң-ау. Мыңнан!

—Ой-бу, сәл кымбатлау емес пе?

—Неси кымбат! Мың сом акша ма хәзир!

—Бизлер қусағанға акша ғой, аға.

—Солай қосшым, басқа гәпин барма?

—Аға, былай етейик тә, қолды әкел, келисейик —жети жүзден.

—Я-як болмайды, жибер қолымды.

—Қойыңда, аға. Келисейик тә, жети жүз-әм пул ғо. Отызы жигирма бир мың болады.

—Оның мынын санама қосшым, «тақанның түрлі-түрлі былғауы бар». Кеше Ешбайлар алып кетти ғо, мыңнан. Саудаласып-әм отырған жоқ.

—Ешбайлар базарға ертерек кирген ғо. Бизлер еле үйренісе алмай атырмыз.

—Сөйтип-сөйтип үйренісип кетесіз.

—Ақсақал, бир ретке түсін де, «деңгенің соңы емес», ендігиде айтқаныңызға алып кетермиз.

—Әй, бир майда бала екенсең, яқшы жүз сом түстим, тоғыз жүзден бере ғо.

—Және бир текше түсін аға, сонда сизің айтқаныңыз-әм емес, бизің айтқан-әм емес, сегіз жүз болады, орталық.

—Бир, алатуғын ауырыудай не бәлесен! Яқшы, ақшаңды алып түстен кейін келеғойың.

—Рахмет аға, берекет табын.

—Әй, бала, бағанағы гәпинде тур, ендіги имтиханда бир сом-әм түспеймен.

11. 01. 1998-жыл.

РЕКЛАМА

Жора-жолдастың бары жақсы. Қысылғанда кеңес береді, қуғансаң бирге қуғанасы, қапа болсаң қайғынды бөліседі. Қуласы, достың көп болса, жүгін жерде қалмайды.

Бахтымды ис билерменлікте сынап көріуді баслағалы, дос-яранның мәсләхәтине мүтәж болып қалдым. Неге дегенде, исим жүриспейди. Гә пул таппайман, пул тапсам

сарплайтуғын жер таппайман. Еми жок аўырыўға тап болған адамдай, сәл сырласкандай адам болса сарсылып қоя бермен.

—Неге сенин исин жүриспей атырғанын билесен бе? —деди бир күни досларымның биреуи.

—Қайдам,. Шамамда есап-санаққа олақ шығарман.

—Гөп онда емес. Есап-санақ екінши мәселе. Биринши мәселе истин көзин билиўде.

—Неде екен истин көзи?

—Сениң талабың ушын истин көзи рекламада.

—Яғ-әй.

—Неге яғ-әй! Раўажланған мәмлекетлерде реклама—бул, өмир деп карайды. Онысыз ис билермен болыў мүмкин емес. Ал, сен еле оған үйренисе алмай атырсаң. Сөйтип жүрип тәғдирден налыйсан. Мәселен, сенде тахтай бар ма, —бар, ким биледи соны?

—Сен билесен, Доспанбет биледи, Ержанның хабары бар, Нурабылла еситти, кейин...

Достым күлип жиберди.

—Баланың гөпин сөйлейсен! Ал, биз хәр қайсымыз он адамға айтканда елиў-алпыс адам еситер. Оларға тахтай я керек, я керек емес. Егер реклама қылсаң бир күнде жүз мың адам еситеди, ертенине ярым миллион, үшінши күни бир ярым миллион адам хабардар болады. Әне, соннан кейин көрейин сениң затыңның өтпегенин.

Ойлап турсам, гөпиниң жаны бар. Еки вагон тахтай түсиргениме үш ай болды, жаңа бес күбасын саттым. Панерлерге ызғар өтип баратыр, бала-шағамды «қырып-жойып» күн арадан өзгертип жыйнайман. Бираз шиферларым өзиниң салмағы менен-ақ сынып болды. Егер реклама бергенимде бул ўақытқа бәрин сатып болып, фирмам әдеўир жерге барып қалған болар еди.

Ертенине радиоға реклама бердим, келеси күни телевизор арқалы, үш күннен кейин хәмме газеталарда «Табарман-тутарман» фирмасында, (яғный менин фирмамда) қалеген түрдеги қурылыс буйымлары табылатуғыны хаккында шырайлы рекламалар басылып шықты. Реклама қарыйдар шақырады деген ырас екен. Телевизордан айтқан күннің ертенине бир жигит келди.

—Кеше сизин фирманызда тахтай бар деп айткандай болды ма?

—Аўа, бар.

—Қандай тахтайлар бар?

—Қалегениниз табылады. Шифер қактырыў ушын страпила керек пе, төбесине салыўға домалақ қарағай, поллатыўға үшлик-төртлик тахтай, айна-қапы соқтырыўға болса беслик, қулласы, бәри бар.

—Кийгизбели тахтайыңыз да бар ма?

—Бар. Сазын жақсылап қойсаң, оған устанын кереги жоқ, өзін-әм қаға бересен.

—Көне, сол тахтайларыныңнн хужжетин көрейик, —деди жаңағы жигит бир ўақытта маған жөктемсинкиреп.

—Не хужжет? Хәммеси саз. Менде хужжетсиз нәрсе жоқ.

—Мәселен, бажыхананың рухсатнамасы бар ма?

—Бар.

—Көрсетин.

—Неге көрсетеди екенмен?

«Қарыйдар» кишкене гүўалық көрсетти.

—Бажыхана баскармасынанман. Гүманлы затты тексерйўге хақым бар.

Сирә буны биреў сорайды деп ойлаппан ба? Үш айдан бери жатқан хужжет, аўдар-тенкер етип зордан таптым. Тахтай алады деген қарыйдарымыз үнилип бираз отырды, үн жоқ—түн жоқ, қабағы қарсы жабылған. Қағазларды қайтып бермегенше гүдикленип турман. Тақыр жерден шаң шығарып, жыр таппаса не жақсы.

Айтқан жеримнен шықты.

—Мына рухсатнаманы ким берди?

—Аты-жөни жазылған шығар.

—Жазылғаннан кейин сорап отырман. Арықтан келген, узын бойлы жигит пе?

—Онша елестирмедим.

—Елестирмесең сол—Бекжанов деген. Хәзир камакта жатыр.

—Камакта? —Дәслебинде қорқып кеттим де, кейин өзиме келдим. —Оның маған не байланысы бар?

—Хәзир ол рухсат берген затлардыңнн хәммеси тексе-

рилип атыр. Ол бизин бажыханамыздың атына дақ түсирип, пул менен урлық затларды өткерип жибере берген.

—Сонда мениң тахтайларым да урлық па?

—Ким биледи! Мүмкин солай болууы да? Буны тексерип көриуимиз керек.

Әне, соннан басланды майда гәп. Ол «урлық мал» деп гүман етеди, мен хужжет калдырмай көрсетемен, ол хеш кайсысын писент кылмайды. Оның айтыуынша, тахтайды алған жериме кайтып барып, және бир мәрте хужжет әкелип бериуим керек екен. Сонда хақыйкый урлық емес екенлиги дәлилленетуғын кусайды. Болмаса турысы менен мәмлекет есабына қатлайжак. Басынды ауыртып не қылайын, түске дейин кегирдекке суу бүркистик. Реклама бойынша келген онлаған адам кайта-кайта есикти ашып сығалайды, бизин оған хабарласкандай шамамыз жок. Әй, өлдим азарда мәмлеге келдик.

—Якшы, отағасы, былай етейик, —деди әлле немирде. — «Гилем сатсаң ауылға сат, бир шетинде өзин отырарсаң» деген екен ата-баба. Сол айткандай, елге тахтай әкелген екенсең, усының ушын мен буны шукластырмай қоятурайын. Бирак, билесең ғо, қыйкалаған жерден қан шығуы керек.

Бажыхана хызметкери бир сом бермей үш куба тақтайымды алып кетти. Түстен кейин мойным салбырап, зорға келдим. Есиктин аузында жети-сегиз адам турған екен.

—Инилерим, сизлер қойып турың, мен еки ауыз сөйлесемен де шығаман, —деп бир пәжмурделеу киси изиме ере кирди.

Түске дейингиден жүрек шайды болып қалған мен, хә дегеннен түр-түсине қарадым. Ондай көуипли адамға усамайды.

—Кеше рекламада көрип едим, —деди ол алдыма жакын отырып. —Қурылыс буйымлары, деди. Шифер-әм бар екен?

—Бар.

«Бийттин ашыуын бүргеден алыуға» бола ма, үш куба тахтайдың ашыуы менен ишим ийт жырткандай болып турса да, билдирмей, малымды мактай басладым.

—Өзи жүдә беккем шифер. Жети карыклы, шытнаған, жарылған жери жок. Үстинде теппек ойнасаң-әм бүлк етпейди.

—Россияники ме, өзимиздики ме?

—Россияники.

—Сатып әкелдин бе, затқа аумастырдын ба?

Әсте, көз астымнан бетине қарадым. «Буның не жұмысы бар, сатып әкелемен бе, сорап әкелемен бе, қарызға аламан ба?»

—Шифер алажақсыз ба өзи? —дедим қабақ шытып.

—Аламан ба, алмайман ба, бул екінші мәселе! Сиз маған жанағыны айтың, сатып әкелдиниз бе, затқа аумастырдыңыз ба?

Әне қалас! «Жарлының аузы асқа тийсе, мурны қанайды» деген. Реклама берсең арбаң ойға қарап жумалайды деп атыр еди. Басламай атырып қырынлап кетти ғо.

Бул қарыйдарым коррупциядан болып шықты. «Еки ауыз сөйлесемен де шығаман» деген заңғар, күн батыуға мейиллескенде, еки жүз шиферымды мутқа алып тынышланды.

—Қорықпа иним, қорықсаң жұмыс ислей алмайсаң, —деди кетеринде ийнимнен қағып, —Өзим шаң жуқтырмайман.

Ертеңине үйден шықпай жатып алдым. Кеште телефон шынғырлады.

—Рекламаны бересең де, өзин жасырынып жатып аласаң-ә? —деди биреу хөктемсип. Алла барекелла! Тағы ким болды екен?

—Як, жасырынғаным жок. Сәл мазам болынқырамай....

—Мазан бола ма, игри жол менен мал тапсаң.

—Қандай игри жол? Хеш қандай игри жол менен мал тапқаным жоқ..

—Хабарымыз бар, азаңда барлық хужжетинизди алып, салық басқармасына кел. Мен Бодыков боламан, 44-кабинет.

Бодыков барғаннан мүддәхәсин айтағойса қәнекей. Як, майдалап тийисип кетти! Фирмам жұмыс баслағалы салықты кемитип төлегенмен, айрымларын жасырғанман, жасалма хужжет тапқанман, қиятырған кварталға салық

төлеуим керек емиш....

Кулласы, күн еңкейгенде кеулиндегисин айтып тынды. Елиу панер керек екен.

Үш күн өтпей атырып, рекламадан қашып қутыларға жер таппадым. Фирманын есигін ашпайман, үйде телефонды сууырып қойыппан. Сонда да есабын тауып участка инспекторы он айна көз, прокурордың тергеушісін отыз дана оргалит, судтың орынлаушысы он сегіз дана домалақ ағаш алып кетті.

Дадымды кімге айтарымды билмей ар-сарым шықты. Усындайда жора-жолдастың бары жақсы. Тағы соларға жолықтым.

—Реклама бер! —деді олар.

—Өзім рекламадан күйіп отырман ғо.

—Айтқанды қылабер, реклама бер

—Не деп?

—Фирмада зат жоқ, хеш нәрсе менен сауда-сатық ислемейді—деп дағазала.

Солай иследим. Басқа илажым не!

Айтқанындай, рекламада гәп көп екен. Қулағым тып-тыныш болағойды.

Енді өзімнің затларымды өзім сыбырлап сататуғын болдым. «Қурылыс бұйымдары керек пе? Бір жерде бар, айтсаң тауып беремен. Тс-с»

4. 12. 1998-жыл.

ХӘМЕЛДЕН ТҮСКЕН ҚАНДАЙ БОЛАДЫ?

Хәмел гүрсисі жаман гүрси емес. Жаман болғанда адамдар жуырмайды. Оған отырдың ба—қуаның қоя берсең. Себебі, айтқаның айтқан, дегенің деген болады. Мереке-мейлисте орның төрден. Жасың киші болса да, аұқатты сен баслап бересен. Сен айтқан анекдотқа қызық болмаса да адамдар күледі, күліуі шәрт! Сен айтқан гәпти олар «пәленше айтқандай» деп кіріс сөз етіп қосып сөйлейді. Кулласы, бірден ақыллы болып кетесен. Лекин, түсерлигі жаман бұл гүрсинің. Әсиресе, сырттан қарағандарға.

Бизін баслығымыз, кімсен гүрлеп тұрған Дәлибай еді. Тресттегілерге жақпады ма, алпыс жастан бір күн өткермей галошын туұрылап қойды. Дем алысқа жиберді. Қыялымызға ол үлкен қапашылыққа дус келгендей еді. Әсиресе, босағанлығы хақында бұйрық келген күні орынбасардан баслап, сипсекешке дейін хәммениң аятуғыны тек баслық болды.

—Қыйын болды, еркек адамға алпыс жас-жас па? Бір күннің ишінде болдырып қалғанын қара.

—Бұрын со, шашының екі самайы ғана ақ емес пе еді, бүгін көрсем, ағы жарыдан ауыпты.

—Ауа, көзлери-әм шүңирейіп кеткен.

—Манлайын айтпайсан ба, жыйрығы шиймақпалдай. Бұрын пешанасы жарқыраған жигит еді ғо.

—Көзинің асты, қабағының үсті-әм исейін деген, өзі, бөтекесі де ауыратуғын қусайды-ау.

—Хау, өзі, хәмелден түскенде бірден бөтеке ауырады ғо.

—Кеулі хош адамның еті нық, жүзинен нур шашып турады. Баслықты бағана көрдим, бет-аузы қалта-қалта, көзинің нуры сөніп баратырғандай.

—Ал, жаңа мен кирип барсам, баслық тартпаларын жайратып, қағазларын жыртып атыр екен. Была-ай, қарасам, қулағы салбырап кеткенғой-әй.

—Бағана мен ведомостқа қол қойдырайын деп барып едім, —деді кассир. —Тура-турсын, ендігі баслық қояр, деді. Аяп кеттім, рәнкі бөздей сарғайып кетіпті.

Бұннан кейін де хәр кім билгенин қосты. Баслықты азаннан бери көрмегендер хәр түрлі бахана тауып, алдына кирип қайтты. Киргенлердің хеш қайсысы ондырып атырған жоқ.

—Көзлери сарғайып кеткен.

—Тап ауырыудан тұрғандай-әй.

—Мойны қалта-қалта, бұғағы салынып қалыпты.

—Галстуги де қыйсайып кеткен бе, дым жараспай тұр.

Көпшилик ауған жақтан бір өзің шетте қалсаң бір түрлі болады екенсең. Хәммелер билген нәрсені сен билмейсең. Биреуі баслап, биреуі хошлап баратыр. Мен тым-тырыспан. Ақыры шыдамадым. Түстен кейін бір сылтау тауып кирдим. Қарасам, баслықтың баяғы турысы. Бол-

дырып калған хештенеси жоқ. Шашының ағы да қәдім-гидей, көзлери-әм шүңиреймеген, қабағының асты-үсти де жайында. Маңлайында ондай қат-қабат жыйрық көринбейді.

Лекин, мен буны қалай дәлилдеп отыраман. Кирип шыққанымды көрген адамлар, мен үлкен бір жаңалық ашатуғындай аўыма үңилип отыр. «Баслықтың баяғы турысы ғо, көрине де келмеген» десем, меннен жаман адам жоқ. Себеби, хәммеси өтирик сөйлегендей, бір түрлі болып қалады. Оннанша бәрінен асып түскім келді.

—Әй, усы бизиң баслық бурын ири жоталы жигит емес пе еді, — дедім кириўден.

—Аўа, ири болғанда қандай! Жаўырнына еки қалта ун жайғасатуғын еді ғо.

—Тап енди еки шекийне де жайғаспайды, — дедім. — Қуры сұлдер, костюмының еки ийни түсип кеткен. Барып-барып, иш қысталықтан өлип қалса да меннен көрмен.

Өзим айтқан гәпке өзим исенип кеттім бе, баслық көз алдыма дым аянышлы елеслеп кетті. Қуласы, сол күни кешке дейин жұмыс ислеп жарытқанымыз жоқ. Қосығымыз—баслықтың азып-тозғаны. Кеште қайтып баратырғанда машинасына мингенине дейин күзеттік. Қыялымызға шоферы да илажсыздан келгендей, машыны болса тозып қалған ба, пыр-пырлап, босаған баслықты жақтырмай, зорға мингизип баратырғандай көринді.

9. 12. 1998-жыл.

«ЖАҚЫНДА ҚЫЗЫҚ БОЛАДЫ»

Адам баласы ақыл-хушлы инсан болған соң, бәрқулла әрман менен жасайды. Жас болса үй болыўды әрман етеді, үй болса мал-дәскели, перзентли болыўды, перзентли болса оларды адам етиўди, қуласы, өмир бойына, тап түстен кейин дүньядан өтетуғынына көзи жетип турса да, түске дейин кеўлинде әрман турады. Лекин, оны гейде бала-шағасына, гейде жүдә бир өкпеге тақаған яр-досларына айтағоймаса, тәнха өзине аян нәрсе!

Бирақ, Айтан ағаның әрманы ондай емес. Оның әрма-

ны мудамы тилинің ушында. Әдетте адам әрман еткен уақытта кеўилленип, өзін женил сезгендей болады, ези-ўинде сезилер-сезилмес күлки ойнайды. Айтан ағаның әрман етиўи пүткиллей басқаша. Ол мушларын гә түйип, гә жаздырып, аяғын басқанда полды ойып жибергендей салмақ пенен, тислерин сынып кететуғын дәрежеде шықырлатып әрман етеді.

—Еле көрерсиз, жақында қызық болады! — дейди өтирапындағыларға ызғарлы түрде.

Гәпиниң рәмәўзине қарағанда оның айтқан «қызығы» өзине пайдалы, бирақ, басқалардың хәммесине апат келтиретуғындай болып еситиледи.

Мен оның менен институтты питкерип келген жылдары кәсиплес болдым. Тап соннан ақыр-аяғына дейин. Ол жасы елиў беслерге келип қалған, шашлары жарыдан көп ак, маңлайы қат-қабат жыйрық, жұмыстан гөре кеўли басқа нәрселерге алағадалаў адам екен. Мени онша хош көринкиремей қарсы алды.

—Бүйерге қалай келип қалдың? — деди бир күни

—Хеш, өзим... Жұмыс сорап келдим, алды.

—Билемен ғо, тилинің астында не барын! — Айтан аға терис қарап бир заман турып алды. — Дүнья өзи усындай сумлыққа қурылып баратыр. Лекин, сумырайлардың тумсығын үкиге тығаман еле! Азымаз шыдай тур, қосшым, қызық болады.

Ол усыны айтады да сыртқа шығып кетеди, я бөлменің ишинде аяқларын бир нәрсеге өшпенлилик пенен шыйырып басып, арман-берман жүреді.

—Аўа, қосшым, солай! Көрерсең еле, жақында тамаша болады, тамаша қыламан буларды!

Арадан үш-төрт күн өтип, баяғы сорағанын және умытып кетеди.

—Бүйерге қалай келип қалдың, қосшым?

—Хеш өзим... Жұмыс сорап келдим, алды.

—Хи-м! Билемен ғо, бүйерде қандай гәп барын. Шашым бийқарға ағарып жүрме, маңлайдағы жыйрық тегиннен-тегин түсти деп отырсаң ба? О-ой, қосшым, бәрінен хабарым бар, «азап бергенлерге азап берермен» деген, шыдап турабер еле, қызық қыламан буларды!

Жумыска киргениме бир ай болмай атырып усы гәпти -төрт мәртебе еситтим. Өзимнен-өзим гүдикленейин дим. «Мениң бүйерге өтиүимде қандай гәп бар екен? Слык ағайним болмаса, жоқарыдан хеш ким тиреп турса, айлығым кеңседегилердин хәммесинен аз болса... тан ағаға қос қоллап сәлем беремен. Соннан келген ған қарап тисинин суўын сорып, баяғы қосығын бас-йды».

—Сен жассаң, қосшым! Түсинбейсең! Лекин, түсинди-мен! Шыдап тура бер, әне сол ўақытта көресең таманы!

Күн санап күтетуғын әдетти шығардым. Қандай тама-болар екен? Маған ба я басқаларға ма? Мен не исле-тердим өйтип? Я баслыкты отырған жеринде қолына сен салып алып кетерме екен? Яки мәкемемиз жабы-п қала ма? Бәлким, подволға аманалы қояйын деп рген шығар бул!

Кулласы, азаннан кешке дейин кеўлим қандайдур бир ман хабарды күтеди. Кеште «үх-х» деп демимди ишине-тып қайтаман. Азанда тағы Айтан ағаның күндеги кәуе-ли хабарын күтип отыраман. Ол да мениң үмитимди-шка шығармайды.

—Отырыпсаң ба, қосшым? —деп келеди сырттан. —л аған бийкарға кешигип жүрген жок. Шыдай тур, ммеси орнына түседі, шамаласып турыпты, әне, сол қытта көресең қызықты.

Күнде мың мәрте еситип жүрген гәпим болса да, ылым хайран. Не шамаласып турыпты, қандай қызык-лады? Адам қызык нәрсени ынтығып күтеди ғо, лекин, ның айтатуғын қызығы кәуәтерли. Соннан келген бара-ра мен де күтетуғын болдым. Көрейик тә, қандай қызык-лар екен? Бир байғус «қызык болады» деп үлкен үмит-нен жасап атыр ғо.

Бир күни түстен кейин Айтан аға қапының аузында-и қатарлы бир кисі менен сөйлесип турған екен.

—Кеше жыйналыста сөйлеген сөзин еситтиң бе? —ди Айтан аға оған қарап. —Өңменине ништерди түйреп-ғандай етті ғо. Енди изинен қалмайды, басланғаны-бас-нған. Тап көрерсең, жақын арада болады қызык!

—Болсын!

Мен ишке кирип кеттим.

—Жанағы ағанды көрдің бе? —деди ол сырттан ке-уилли келип. —Әне, сондай он жигит болса, дүньяны дүп-дүзиў етиўге болады.

Хайран қаламан. Астапыралла! Бизлер жасап турған дүнья кыйсық па екен-әй!

—Зыяны жок, —деп ол бир заманнан изин даўам ете-ди. —Еле екеўимиз-ак бираз нәрсени бежеремиз. Олар бизди қолынан келсе қурбан етип жибережак, лекин, биз-лер бап бермей жүрмиз, баш бермеймиз-әм! Мен еле олар-дын өзлерин табанымның астында женшемен. Әне, сон-да көресен тамашаны!

Мениң түсиниўим қәте болмаса Айтан ағаның хәм жанағы жорасының күшли душпанлары болса керек. Бәлким, солардан қорыққанынан тисленип жасай ма, бил-меймен. Хәмме ўақытта қәхәрли, әлле нәрселерге наразы, «үх-х» десе аузынан жалын лап ете қалады. Не дәрти бар екенин билгим келеди, бирак сораўға тартынаман.

Кейин ала тийдириккиреп гәп баслайтуғын болдым.

—Айтан аға, қызык болмай кетти ғо.

—Күлме қосшым! —дейди ол гижинип. Қырсық айтқ-анды биледи, бирак, гәп басланған ўақытта оны бос жи-бергиси келмейди. —Сен еле жасаўдың мәнисин билмей-сен. Бәлким, билмей-әм өтип кетерсен. Лекин, мен хәмме нәрсени орынлы-орнына қояман. Дүзетемен дүньяны қос-шым! Шыдап тура тур, еле булар қызык болады.

Бийшараның мийнетин берип, қызык болағойса жақ-сы еди. Күннен күнге торанғылдың гүзги жапырағындай сарғайып баратырған жүзин көрип, аяйтуғын болдым. Мейли, усының-ак кеўлиндеги питсин. Болсын қызык! Кейин қоймаспа екен? Әйтеўир, ақырзаман болып, аспан-жерге үзилип түспес.

Бир күни сипсекеш хаял келип есик бетте турып қал-ды. Билдим, текекинің алан-бурқан түтини жақпады. Жанарақта Айтан ағаның тағы бир жорасы келип, үсти-үстине үш-төрт текеки шегип, кеңсени алан-буркан етип кеткен еди. Екеўи қулы-перен болып «дүньяны дүзетей-

» деп атырған соң, мен де үндемедим.

—Айтан аға, айнаңызды ашып-әм қоймайсыз-ау, жай-ңыздың иши бықсып кетипти ғо, —деди келиншек.

—Ой-бу, карағым-ау, бул дүньяның өзи бықсып атыр, —деди Айтан аға орнынан турып. —Усыны дүзетемен п, орынлы-орнына қояман деп кара жүйкем қурыды

—Бир өзиниз шырлай берип не қыласыз?

—Я-як, өйдеме келин! Бир өзим болған менен мен, миллион адамға татыйман. Себеби, мен Айтанман ғо! Азы-з шыда карағым, еле изи тамаша болады.

Адам кеулиндеги дәрттен узақ уақыт қутыла алмаса, инлинин бержағы болатуғын кусайды. Айтан аға да ның өзи. Ойлауымша буған кимлердур қастыяншылық кен, еле де етип жүрген. Олар көп, бул жалғыз сыякты. реседи, күши жетпейди, тек үмит етеди. Ишинен гүбир-неди, Түсинде көрип шығады, ишиндеги хәуирин шы-рыу ушын курттай аұхал сорасыуға ынғайласқан адамға, ртин төгип салады. Бирак, не дәрт екенин өзи билмесе, п ким түсинбейди.

—Шылап турын еле, жақында қызық болады!

Ол не қызық, қашан болады, кәйтип болады —жумбак. Түсликке кетер алдында, күнде десем лап, тез-тез ай-дан сыртқа қарайды да мушын түйип гижинеди. Соң ни қасына шақырады.

—Аналарды көрдин бе?

—Нени?

—Жеңил машиналарды.

—Көрдим.

—Жақында булардың ийелеринин бәрин «ат ағашқа» нгиземен. Әне, сонда көресен тамашаны!

Жүрегим суу ете қалады. Өйерде жигирмалаған машын ады. Олардың ийелеринин бәрин «ат ағашқа» мин-се үлкен апатшылық ғой. Билемен, түстеги автобус-а тығылысы Айтан ағаның жүрегине түсип тур.

Түздин аяғына таман баслық бизин жайымызға кел-

—Акмак! Бунын ийнинде турған бас емес —суу кабак!

—деди Айтан аға ол кеткеннен кейин. —Жүрисин көрдин бе, аяк басыуында баскаша бир лийкин бир. Еле лән ете-мен ол аяқларды! Әне, сонда болады қызық!

Бир күни Айтан аға сырттан қууанышлы түрде кирип келди. Бирге ислесип атырғанымызға төрт жылға шама-ласып еди. Усы уақыт ишинде оның бүтингидей қууаны-ұын биринши көриуим. Оны қаланың хәкими қабыллау-ға шақыртқан екен. Арзасы болса керек. Шақыртқан уакты-на еле еки күн бар еди. Сол еки күн өткенше Айтан аға-нын мактайтуғыны тек қаланың хәкими болды.

—Сен хәкимнің өзін көрдин бе? —деди маған.

—Як.

—Пешанасы кең жигит! Өзи айбатлы, еки ийнинде еки жолбарыс отырғандай.

—Қой-әй?!

—Ауа! Бул жигит және, ууызында тойған жигит. Аш көз емес. Халыктын несийбесине көз алартпайды. Усы хәким келгели қала-кала қусап қалды ғо.

Турып-турып тағы баслайды.

—Ол сөйлеген жыйналыстарға катнасып көрдің бе?

—Як.

—Көриуің керек. Оның сөзлери шакмактын тасындай! Ириден туурап, бир айтады.

Кайтарда және:

—Ел-ел болайын десе, басшысы ер болады. Бунын ата тегинде бар, косшым. Әкеси Кыдыр көрген адам.

Я алла, заман оңына айланып киятыр ма, Айтан аға—
Айтан аға болғалы аўзынан бундай жаксы гәп шығып көрмеген екен. Оны жаслайынан билетугындар усыны айтып хайран калып атыр. Бир-еки күннен бери «жакында кызык болады» дегенди де койды. Енди алла инсап берип, ертенги кабыллаўда хәким бунын кеўлинен шығағойса не жаксы. Қайда саған! Азанда кабыллаўға кеткен Айтан аға, сәске болмай-ак тас-талканы шығып келди.

—Усы кала ма! —деди келиўден айнадан сыртты көрсетип. —Азанлы-кеш қоланса сасыйды. Бахты ашыл-

12маған кала бул! Шығынды таслайтуғын ураның өзи! Баска хеш нәрсе емес! Хәкими уры, соты паракор, милий-сасы гәззап... Еле көрсетемен мен! Мениң менен ойнайды-аў! Мен әнейи адам емеспен ғо. —Айтаман ғо! Шыдап тура берсин еле, тамаша кыламан!

Басына мүсийбет түскен адамға көйтип тәселле берерин билмеген кимседей, ләм-лим дей алмадым.

Усылай етип, еки күн тыныспадан кейин кайтадан күнде «кызык болатуғын» болып кетти. Айтыўы ырас болса, Айтан аға хәкимнің «ғалошын туурылап койған», тек кийгизип жибереди—болғаны, кейин бержағындағыларға тийисетуғын қусайды.

—Усы базар—базар ма? —деди бир күни каланың тусына келгенде. Гейде оның менен бирге кайтатуғын уақытларымыз болатуғын еди. —Гилең уры—гәззаптын мәканы бул. Буны еле базар емес, мазар кыламан. Әне, сонда көресен кызыкты!

Жол бойы бассейннің үстинен өтемиз.

—Бассейн не теңин?! —дейди Айтан аға тисленип. —Баска жағын келисип тур ма? Ләгенге шомыл! Бунын астарында бир гәп болыўы керек, койып тура бер, Айтанның тарпыўына түссен еле сен-әм кызык боласан!

Усылай етип универсал дүканын, супермаркетти, стадионды, дослық қыябанын, ушып баратырған вертолетты «жакында кызык қылыўға» ант етип сөккенлериниң гуўасы болдым.

Арадан жыллар өтті. «Кызык болады» деп жүрип-ак Айтан аға алпыска шығып қалыпты. Бир күни оны дем алыска шығаратуғын болды.

—Кетпеймен дем алыска! —деп турып алды ол.

—Неге!

—Болғаны сол, кетпеймен.

—Акыры, алпыста пенсия ғой.

—Ким соны айтып жүрген?

—Нызамда айтылған.

—Нызам —мына мен. Мениң дийдимнен шықпаған нызамлар, көрерсен еле, кызык болады!

Кулласы, хеш ким оны пенсияға шығара алмады. Онын менен және үш жыл бир жайда отырып мен, сегиз жыл отырып Зилийха, алты жыл отырып Танатар «жакында кызык болууын» куттик.

Кунлердин бир кунинде ен акырғы кызыкка нокаат койылды. Айтан аға «еле көрерсиз, жакында...» деп атырған уактында бирден кенседе жан таслим етти.

Мерекесине хамме бардык. Хеш ким оның «жакында кызык боладысын» тилге баспады.

—Бийшара, жаксы адам еди, —дести де койды.

Енди бейитти алып шығады деген уакытлары галауыт пайда болды.

—Молла кайда?

—Молланы шақыр!

—Молланы алып келин!

Отырған жеринен молла келди.

—Тақсыр, биз денени жууып атыр едик, —деди сүйекке енген ғаррылардың биреуі— мархумнын көкирегінде көк сыя менен ойып жазылған «жакында кызык болады» деген жазыу бар екен. Кесип алып тасламасақ, кетире алмадык.

—Бийшара ғаррым-ау, —деди еситип турған кемпири. —Әскерликке барғанда жаздырып келип еди оны. Хәр күни азанда көйлегин киймей турып айнаға карап, соны оқып турып баладай куғанатуғын еди-ау.

—Мархумнын етинен ет кеспен, —деди молла сүйекшилерге. —Солай көме беремиз, алланың өзи кеширсин. Денесинин бир кыйқымы да топырактан тыскары калмауы керек.

Солай етип, Айтан ағанын көкирегіндеги «жакында кызык болады» деген жазыу өзи менен бирге анайкка кетти.

3. 01. 1999-жыл.

ДЕНГЕНЕ ХАҚҚЫНДА НЫЗАМ

Биз мына, ХХ әсирде тууылғанлар өйтеуір жөн алды карабарак жалай берген екенбиз-ғо. Жасаудың өзи нызамлыклары болады екен. Соған сүйенип ис тутсаң, турмысын пәрәуан кешетуғын кусайды.

Жакында мен, ойланып-ойланып, денгене хаккында нызам ислеп шыктым. Соны сизлердин дықкатыңызға усынбакшыман.

Денгене өтер-өтпес пышақ пенен сойылады.

Денгене етилетуғын малдың аяғы төртеу болууы тийис.

Денгенени бөләәт жасынан өткен, катыны бар еркек адам сояды.

Сойылатуғын малдың басын кублаға каратып, өлетуғынын өзине айтпай, алдап жығыу керек. Жөниуарға хазар бермеу ушын, малдың аяғы былкылдак трико менен яки ширик жип пенен байланады.

Бауызлау канын жууатуғын бир куман сууды хукимет береді.

Денгене болып атырған жерге қассаптың ийтинен баска хеш кандай жанлы-жөниуар киргизилмейди.

Егер ийеси жок малды денгене етиуге тууры келип калса сол жердин макан кенесине караслы милиционерди бир жиликке мутлай жазып койуу керек.

Сойылған гөштин пулын териге салуу кадаған етиледі. Ол хәр аванста үзип-жулып жыйналыуы тийис. Егер айлык банктен кешигип берилсе, оны ийисленип кеткен гөш пенен тең санап, кейингилерин алмай кетиуге хакылы.

Денгене болып атырған малдың басы он екиге бөлинбейди. Орталыктан оның маңлайын бир-еки жерден кайтып келген келиншеклерге, кулағын қонсы кемпирге, тилин бийхая катынларға, көзин милийсаға, танауын дикторларға беруу тийис.

Мал ийеси гөш жиликленбестен алдын жука жерлеринен кууырдақ етип, справка берген ауыл кенести, докторды хәм усы нызамды ислеп шыккан мени шақырып

жибериүге миннетли.

Усы ызым жэрияланған күннен баслап денгене сойылып атырған жерлерде күшине киреди хэм үлесип болған соң пэсейеди.

31. 08. 1993-жыл.

АҚЫЛЛЫ БӨДЕНЕ

(Ертек)

Тоғайлар патшасы Арыслан, бир күни алдына Айыўды шақырып алыпты.

— Усы караған тоғайлардың бирине төрелик етесиз, — депти оған.

— Әпиў етесиз, мен төре бола алмайман, — депти Айыў.

— Неге?

— Себеpleri бар?

— Айтың, себеpleriн!

— Такаллусин сорамаңыз айтайын, — депти Айыў басын ийип. Арыслан патшалык тахтының дөгерегинде арман-берман жүрипти де:

— Мейли, айтың, — депти кәхәр менен.

— Төре бола алмаслығымның биринши себеби, хаялымның пейли-ықпалы буған сәйкес келмейди.

— Болғаны ма?

— Як. Екинши себеби — тоғайымыздың кәули-қағыйдаларын хұрмет қыламан.

— Хош?

— Үшинши себеби — мениң үрим-путақларым көп.

— Тағы қандай себеpleriңиз бар?

— Ең кийинги себебим, — ден саўлығым жақсы.

Тоғайлар патшасы Айыўға рұксат берип жиберипти де, сол заматтың өзінде барлық ақылгөйлерин алдына шақырыпты. Ақылгөйлері узақ ойласыпты, лекин, Айыў айтқан бахананың мәнисин түсиндире алмапты.

— Бизің мәсләхәтимизден шетте қалған ким бар? —

депти Арыслан кәхәрленип.

— Таксыр, бир қасық қанымнан кешсеңиз айтаман, — депти Түлки еки бүгилип.

— Айт!

— Гөхикап таўының етегинде қырық жыллық ғарры жигилдик бар. Соның түбинде Сарышунақ деген ғарры бөдене жасайды. Бул гәптин такаллусин бир айтса сол айта алады.

Арыслан көзди ашып-жумғанша Гөхикап таўының етегиндеги Сарышунақ бөденени алдырыпты.

— Айыў айтқан гәптин такаллусин бөлким сен түсиндирип берерсең! — депти Арыслан.

— Әжеп болады, патшайым! — депти Бөдене тәжим етип, — Лекин, еки шәртим бар.

— Ол қандай шәрт!

— Мен бул гәптин такаллусин тәнхә өзинизге айтаман. Екинши шәртим набада мениң гәпим кәулиңизге мәлел келтirse, бир қасық қанымнан кешин.

Арыслан оған сөз берипти.

— Айыў төрениң — хаялымның пейли-ықпалы сәйкес келмейди, — дегени, «хаялымның, қолы таза, ол хеш кимнен хеш нәрсе алмайды. Ол хеш нәрсе алмаса, мен сизге беретұғынымды қаяқтан таўаман?» дегени.

— Хош, екинши себебинің такаллуси не?

— Тоғайымыздың кәули-қағыйдаларын хұрмет қыламан, — дегени төрелер бар жерде кәули-қағыйда бузылмай турмайды, мени ол жолға ийтермен дегени болады таксыр!

— Үшиншисин айт.

— Мениң үрим-путақларым көп, депти Айыў. Бул демеклик — қашан болмасын бир күн мен сизге жақпай қалыўым турған гәп. Сонда мен себеpleri барлық үрим-путақларым жазықсыздан жәбир шегеди, дегени болады.

— Төртіншиси?

— Айыў төрениң «ден саўлығым жақсы» дегени, хәзир ол хеш нәрседен алағадасыз жасап атыр. Бийик мансапқа көтерилгеннен кейин хәмме оған хұрмет ете-

ди, лекин, ертең түскен уақытында алдындағы табағына
қоян дәрет сындырып кетиуі мүмкін. Сол хорлыққа
шыдай алмай, кәстеге гириптар боларман, дегени екен.

— Бәрекелла, бөденежан, — депти Арыслан рийза
болып. — Туұры айттың, кишкене болсан да мәрт екен-
сең, лекин енді өзинің қойған шәртиннің мәнісін айт,
не ушын буның такалусин тәнхә өзине айтаман дедің?
Менің менен жекпе-жек қалыуға қорықпадың ба?

Бөдене албырамастан жууап берипти.

— Буның такалусин тәнхә өзине айтаман деуімнің
мәнісі — сиз Айыу айтқан хақықаттың бәрін мойындады-
ңыз, буны хәмме көргенде абырайыңыз түсер еді. Екінші-
ден, сиз бенен жекпе-жек қалыуға қорықпауымның мәні-
сі — Арыслан Бөденени жеп қойыпты деген ат, сизге
мүнәсип болмауының түсінер деп исендим. Арыслан
Бөдене айтқан төрелікке жүдә рийза болыпты, хәм оны бир
күн мийман етип, кейін өз уясына апарып таслатыпты.

7. 01. 1994-жыл

«ШОНТЫҚ ШАЙЫР» УШЫН МОНОЛОГ

(1997-жылдың жаңа жылына арнап жазылды)

Ағайинлер, хабарыңыз бар, бир-еки жылдан бери
менің абырайым ямана өсип кетти ғо. Автобуска мин-
сем кондуктор пул алмайды, қалаға барсам насыбайпу-
рышлар еки атым насыбайға дейін ешейін береді.
«Шонтық шайыр, ата ғо, илхам келер» дейди. Ешейін
болғаннан кейін адам атлап өте алмайды екенсең-әй!
Мына қымбатшылықта ол-әм аұқатқа сеп болатуғын
шығар деп, атып жүрмен. Жартысы ишме де кетеді.
Мут болған соң не зыяны бар оның!

Енді менің усы абырайымды шонтық емеспен деп
жүрген ырас шайырлар қызғанатуғын қусайды. Жүрген
жерде мени гәп етеді дейди. Үйдегі қатын айтып келе-
ди-ау! Көре алмайды дә! Менің болса абырайым өсип
баратыр, О-о бир жағы Саранша, бир жағы Саманбай,
тап қум аұылға дейін кетти ә, аэропорттың астындағы,

Соны қызғанады. Үстимнен жазайын десе баяғы СССР
жок, оның үстине қағаз-әм жоғ-ау, шалғайына жаза ма?
Әй, яқшы, дедим, мен-әм буларды оқып көрейін деп,
үйде сатып алып, бетін ашпай қойған кітаптарымды
қарасам, масқарашылық. Мынан қараң:

Каратаудың төбесине шығып қара бир,
Гүл қыстырып шекесине қызлар баратыр!

Пах, косык болғанына! Адамлар қызлардың шеке-
синдегі гүлді көремен деп Қара тауға миніп жүре ме?
Оннанша жерде қасына барып сорағанда не қылады:

«Айнанайын, мына шекендегі гүлді көйерден алдың,
дачадан урладың ба, я теплицадан ба?» Өзи сирә дә са-
тып алмайды, қымбат. Соны ойланбай жазады дә! Кара-
таудың төбесине минер-миш! Хим! Өзим екінші этаж-
дағы үйіме шығуға ериніп, төмендегі байы жок
қатынның үйінен, шай ишип қайтаман. Қара тау деген
қайда:

Тағы бир косыққа қараң:

Суу бойында тұрғанымда,
Қосық айтып жаңлатқан!

Пай жаңлатқан екен-ә! Қудықтың қасынан өтеғой-
ыпты дә!

Сап дүзисип жауынгерлер
Өте берди тусымнан
Сол қатардан шығып жигит,
Келди, менің қасыма!

Қараса! Армияның қарасын көрмеген еркек адам
жазған! Қатардан шығып көр, рә-әс, командир нөл
қағылған гарзовой менен еки жамбастың ортасына ил-
дирсин! Бабасырын далаға шығып кетпесе маған кел.

Жанағы жигит сөйтип шелектен аұзын басып суу
ишипти. Сөйтип жөніне кете берсе болады ғо, о,

кудайдан тапкыр! «Кулағына тепкен» бизиң аўылдағы кыздын:

Суўың қандай палдан татлы!

Суў өмирде де палдан мазалы болмайды! Инанбасаныз мына Дәрбент колхозының адамларынан сорап көрин, пал хәрре бағатуғын.

Суўың қандай палдан татлы,
Ишип мийрим қанды мениң,
Мөлдиреген кара көзиң,
Жүрегимнен алды орын.

О, жүрегіңе талма кесел келгир! Қыз-әм жүдә өтпей отырған ғарры қыз болыуы керек. Жанағы сөзге-ақ ерип кетип, жырбаң етип қалтасынан орамал шығарып береді. Оннан-әм жақсырақ сөз айтқанда не қылар еди! Айым, күним, сулыұым, гүлим десе-я! Онда былбырап босасыйып, шалқасына таслайды екен дә!

Орамалды алды дағы,
Қарап нағыс кестесине,
Бул дослықтың болсын шәрти,
Деп хошласты кетерінде.

Пах, дос екен-ә! Қыз бенен жигиттің арасында дослықтың қандай болатуғынын билесіз ғой, о-о изи тамаша болады.

Әне, ырас шайырман деп жүргенлердің қосығы.

Соларды оқып отырып күйіп кеттім ғо, жыртып-жыртып таслайын деп турсам тағы бир қосық алдымнан шығып тур. «Мен де соны күткен соң», Ғе, сеннен басқа тағы ким күтиу керек? Керек болса күте бер. Я усы отырған бәримиз барып күтип турайық па? Ендиги қатарларына караса: Қыз теніздің бойына барған дә!

Сол ўақытта бир мотор
Токтады келип тусыма, дейди

бир гүжирейген домалак мотор, патыр-патыр етип келйип, кыздың қасына келип пыш-пыш-пыш деп өшип тоқтай қойған.

Мотордан шығып бир жигит
Келе берди қасыма

Қаран, мотордан шыққан! Қайсы порченнің арасынан шықты екен! Қып-қызыл болып шыққан шығар-ә!.

Бул-әм келип кыздың «кулағына теўеди», бурын-әм теўип жүрген. Кейин айтады, давай моторға минип покатаемся! Бул-әм сорқайнаған зорға турған екен, сәккирип моторға минип алады.

Дәрхал миндим моторға
Менде соны күткен соң,

дейди.

Қайнап турған моторға минип алады екеуі, ўәй-ўәй, еки жамбасы шашлик болған шығар-ә.

Әне, усындай, ырас шайырман деп жүргенлердің қосығы! Ә, қолыңнан келмесе қойдә! Қосықты бизлер жазамыз, бизлер! Хим, мәселен:

Быйыл қар дурыслап жаўмай қалды,
Қатын азанда сыйырды саўмай қалды,
Елиўте шыққанда балалы болып-ем,
Ол-әм қонсыдан аўмай қалды.
Күннен-күнге қымбатлайды газимиз,
Соннан кейин қаяқтан болсын хәзимиз,
Я ортаға пыскытып жынғыл жағып,
Дөгереклеп отырайық па бәримиз?

Бул не, десен аўзына былш еттирип «базар»
дейди,
Пулын жетпесе қаладан затты аз ал дейди,
Жүўернемек балалар буны түсине ме,
Папа, сникерс деген шоколад «мазалы» дейди.

Свет-әм күнде турады жыпылықлап,
Электросетке жалынамыз қыпылықлап,
Тақиатаста мазут жоқ, газ жоқ дейди,
Әйтеуір гилең сондай сыпырық гәп.

Дослар, не болса да жаңа жыл қутлы болсын,
Сыйыры жоқтың ешкиси сүтлі болсын,
Дастұрханыңыз мұдамы тойға жайылып,
Бәриниздің хаялын жүкли болсын.

ОЙЫН

Бұл дүньяның өзі ойын. Биз — жер жүзінде қыбыр-
лаған жанның хәммеси ойнап жүрміз. Лекин, кимнің
көйтіп ойнауында...

Сәдиұақас исимли достымыздың абырайлы бир ким-
седен ярым миллион қарыздар болып қалғанын еситтим.
Абырайлы адам оған қарызын санаулы күнлер ишінде
тауып бериўин, болмаса «көресини көрсететуғынын» ай-
тқан кусайды. Бардым.

— Аўхал шатак! — деди Сәдиұақас қабағы салынып. —
Сондай да сондай... қарыздар болып қалдым. Жигирма күн
мәўлет берди. Усы мәўлет ишінде бир сомын кемис қылып
берсем, жигирма биринши күни дегенде каматажақ.

— Енди не қылып атырсаң?

— Ақылым хайран.

— Азы-кем бир нәрсе тауып бере алдың ба?

— Бүгин жүз мың тапсырдым.

— Кейни бар ма?

— Жок.

— Енди не қыласаң?

— Билмеймен.

— Өсими менен карыз сорап көрмедің бе?

— Кимнен?

— Хәр ким-хәр кимнен.

— Хеш кимнен табылмай атыр.

Сәдиұақас узақ уақыт үнсиз отырды

— Сен тауып бере алмайсаң ба? — деди соң маған
үмит пенен карап.

Мен бирден хеш нәрсе демедим. Лекин, келептин
ушын тапқандай едим.

— Қәйдам, сорастырып көриў керек, — дедим соң.

Ол меннен үлкен үмит күтип, жалтак-жалтак қарай
берди.

— Егер табылғандай болса неше процент өсими ме-
нен алыўын мүмкин?

— Жигирма процент пенен алсам бола ма?

— Хәзир жигирмаға хеш ким букпайды.

— Болмаса неше?

— Отыз десең ойланып көриўи мүмкин.

— Мейли, отыз десе-отыз. Мынадан қутылсам илажы
болар.

Мен ойшаң түрде бираз отырдым.

— Яқшы, ертең кеште хабарын берермен, биреўлер
бар кусаған еди.

Сәдиұақас мени шарбактан шыққанша қайта-қайта
рахмет айтып гүзетип салды. Қудаға шүкир, ойын — мен
дүзген режеге сәйкес даўам етип киятыр. Ол қарыздар
болған кимсени мен жақсы танытуғын едим. Оған тий-
карында хәзир ярым миллионның зәрүрлиги де жоқ, ле-
кин, биреўде хақысын жиберип, пәнт жеп жүретуғын
қыйлынан емес. Оның зейнине тийсең басыңа «шопан-
ның таяғына сүйкенген ешкинің» күни туўады.

Сәкендикинен шығып туп-туўры оныкине келдим.
Ол ақсақал мени жақсы күтип алды.

— Ал, ақсақал, мен сизге қатты қысыныспа менен ке-
лип турман, — дедим руўхым түсип.

— Не қысыныс па?

— Бир-еки күн ишінде бес жүз мың сом ақша керек
болып қалды!

Пулдың кириси менен шығысының есабын умытқан
бундай адамлар «неге зәрүр болды» деп сорамайды. Лекин:

— Хәзир ол курақым ақша жоқ ғой, — деди маған.

Мен үндемей бираз отырдым. Бундайда жөнсиз жалына бергеннен, изин күткен абзал.

— Биреуде аласы бес жүз мыңым бар еди, — деди ол бир уақытта.

— Бирак, ҳазирше тауып бере алмай тур. Бүгін тек жүз мыңын ғана әкелип берди.

— Тап соны берип тур аға! Мен сизге еки айдан кейин жигирма процент өсими менен қайтып беремен. Қалған төрт жүз мыңды да әкелсе маған беребер, куда кәлесе өсими менен аласыз.

Аксақал иштен пакетке салынған он пачка жүзликті әкелип берди.

— Ҳазирше усыны алып тур. Ертеннің арғы күні тағы жүз мың әкеліуі керек, мойнына қойып жибердим.

Ертеніне. Сәдиұақастың өзі тапсырған жүз мыңды басқа пакетке салып алып бардым. Көзі жарқ ете қалды.

— Берекет тап жора. Күні ертең жүз мың апарыуым керек еди. *

— Кенседе бирге ислейтуғын жигиттің инисинен зорға алдым, — дедім оған. — Бир айдан кейін отыз процент өсими менен қайтып бересен. Соған қайыл болсан — бир-еки күннен тағы жүз мың тауып беремен, деди.

— Қайылман.

Сәдиұақас қуана-қуана жүз мыңды алып қалды. Ертеніне ол сол ақшаны сепситпестен қарыз ийесіне алып барды. Оның ертеніне мен оннан алып кетіп Сәдиұақасқа қайтарып апарып бердим. Усылай етип жигирма күн ишінде жүз мың сом ақша бес мәрте айланды. Мен сол дәслепки Сәдиұақастың жүз мыңын жигирма процент пенен алып, өзине қайтарып отыз процент пенен сатып отырдым.

Нәтижеде Сәдиұақас қарызынан қутылды, мен үстіндегі он проценттен еллі мың сом пайда көретуғын болдым. Лекин, енді ол абырайлы аксақалдан мен қарыздар болып қалған едім. Сәдиұақастың болса маған тауып бергендей шамасы жоқ.

— Жоражан, сол танысыңа айт, және бир ай мәулетті созып тұрсын, — деп жалынды ол.

— Илажы жоқ, — дедім оған. — Сен ушын араға түсемен деп отқа жанып қалдым.

— Енді кәйтемен? Болмаса сондай өсими менен қарыз беретуғын адам тауып бер.

Ырасын айтканда мен дүзген «ойын» нын режесіне мууапық усы гәп айтылыуы керек еди. Тауып бердим. Ендігі ақшалар ол адамнан Сәдиұақасқа, Сәдиұақастан маған, меннен баяғы абырайлы аксақалға қолма-қол өтип тұрды. Бул иреттегі өзимнің үлесімді бес процент етип ғана белгиледім. Себеби, әсте-ақырын енді кейін шегиниуім керек еди. Солай етип, Сәдиұақас мендегі қарызынан, мен аксақалдағы қарызымнан қутылдым. Әдепки еллі мың хәм кейінгі жигирма бес мың пайда енді нақма-нақ қалтама түсті.

Дүньяның изінен көп қуа бериуге болмайды. «Қәнәәтке-берекет» деген. Ойынның түрін өзгертип тұрыу керек. Жетпіс бес мыңнан кейін Сәдиұақасқа әсте жағдай айттым да, ойыннан шықтым.

Жақында ол жайын хәм меншік машинасын сатыпты деп еситтім. Лекин, барғаным жоқ. Тым-тырыс, еситпегендей жүре бердим. Себеби, сууға шүмип баратырған адамға қол бериуге болмайды, тартып кетеді. Қала берди, ол шүмип баратырғанда мен оның ийніне бир-еки гербиш қойып жибергенмен.

14. 10. 1997-жыл

КӨРМЕЙДИ

Министрге бурынлары «жеп қойды, ишип қойды, бақырды, сөкти, жумыстан шығарды» дегенге усаған шағым арзалар көп келип түсетуғын еди. Лекин, Турдыевтың үстіннен жазылған кейінгі арза пүткіллей басқаша болып шықты.

Хұрметли Министр! Директорымыз Турдыевтың көриу

кәбилети соңғы уақытлары жүдә пәсейип кетти. Бул барыста биротала ләкет болып калыуы мүмкин. Абынып жығылмастан бурын оны жумыстан алыуыңызды сораймыз...

Арзаның изине алпыс адам қол қойған. Министр хайран болды. Турдыев жақында ғана жыйналысқа келип кетип еді. Көзі қызарып я гиреу тартып турғанын көрген жоқ. Демнің арасында не болыуы мүмкин.

Министр ертенине Турдыевты алдына шақырып алды. Баяғы турысы. Көзінде хеш нәрсе жоқ, жайнап ақ тур. Сонда да тексерип көрген мақұл.

— Мына қарарды оқып таныс, — деди оны алдына отырғызып. Соң оны көз астынан бақылап отырды. Турдыев қарарды қол ушына ушлап турып-ақ көз жууыртып шықты. Әп-әнедей.

Министр арза хакқында хеш нәрсе айтпастан, жұмыстарын сорастырған болып қайтарды. Түстен кейін көз емлеуханасында ислеітуғын хирург достын шақырып, болдык жай жағдайлы айтты.

— Көзінде көк суу жоқ па екен? — деп сорады досты оннан.

— Билмедім, сынау ушын мына қағазды оқытып көріп едім, демде зуулатып шықты.

— Қанша аралықта оқыды?

— Қол ушында ушлап турып-ақ оқыды.

— Шығанағын бүкти ме, бүкпеди ме?

— Азғантай бүккендей болды.

— Онда ең кемінде ярым метр аралык бар ғой?

— Бар шығар?

— Түсиникли. Демек, ол жакыннан көрмейди дә, алыстан көретуғын болған.

— Оның басшылыққа не зыяны болыуы мүмкин?

— Болмай не қылады? Мәселен қарауындағы бир хызметкери қасына келип сәлем берди дейик, Турдыев оның созып турған қолын көрмейди. Кейнінен ары келген, жазған.

Министр қандай шешімге келер .. билмей акыры «жабыулы қазанды жабыулы түринд. калдырды. Арадан еки ай өтип еді, тағы Турдыевтын үстинен арза келди.

«Директорымыз Турдыевтын көріу кәбилети соңғы уақытлары оғада пәсейип кетти. Хәтте қапталынан өтип баратырған адамды көрмейди. Бахытсызлыққа дуушар болмай турып, жумыстан босатуыңызды сораймыз».

Тағы сол жәмәәт. Алпыс адам қол қойған. Министрдин акылы лал. Турдыевты шақырды. Караса хештенеси жоқ. Көзлери жайнап-ақ тур. Ямаса қапталындағыны көрмейме екен? Арзада жазылыуы солай. Министр оған «Көзіннің көріуи әззи ме?» деп сорауға тартынды. Өтирик болса не жақсы! Соннан ырас болса манлайына урғандай болады. Дүньяда кемис адамға кемислигин айтқаннан жаманы жоқ.

Күтилмегенде айнаның алдынан бир қус пыр-р етип ушып өтті.

— Неуе жаңағы? — деди министр пайыттан пайдаланып.

— Кептер ғой.

— Қандай кептер?

— Хауада ойнайтуғын ақ кептер. Жакын жерден балалар ушырып турған болыуы керек.

Ырасын айтсақ оның ақ кептер екенін министрдин өзи де абайлаған жоқ еді. Турдыев оны көзіннің қыйығы менен ақ қалай көріп қалғанына хайран қалды.

Түстен кейін ол хирург достына қонырау етті.

— Турдыев айнаға қайсы қапталы менен қарап отырып еді? — деп сорады хирург министрден.

— Оң қапталы менен.

— Демек, шеп қапталындағы көзи дурыслы көрмейтуғын болыуы керек.

— Буның енди басшылыққа не зыяны бар?

— Неге зыяны жоқ? Мәселен Турдыев кабинетте жыйналыс ашып отыр дейик, ол оң жағындағы адамларды мақтап хошаметлеп айтқан сөзлерін мақулатып

отырыуы мүмкин. Буған шеп капталында отырғанлардын ары келмейме? Келеди! Намысқа шыдамай жазған.

Министр бул ретте де Турдыевтын көриу көбилети хаккында белгили бир токтамға келе алмай, тым-тырыс койыуға мәжбүр болды.

Арадан үш ай өтті. Турдыевтын үстинен тағы арза.

«Директордың көриу көбилети биротала пәсейип баратыр. Мурнының астындағыны көрмейди. Сәл жерде жарға кулап кетпей турып жумыстан босатыуыңызды со-раймыз...»

Хәр түрли бахана менен Турдыевты тағы алдына шақырып сынап көрди. Бәлеси жок. Мурнының асты түе ийегинин астындағыны көреді.

Нәйлаж бул арзаны да бастырып қоя берди. Арадан бир ай өтип еді, тағы арза.

«Директорымыз биротала сыйпаланып қалды. Қолына ұслаған нәрсесин де көрмейди».

Министр ақыры Турдыевтын мәкемесине барыуға мәжбүр болды. Барса Турдыев ханнан кәперсиз, кесаға бир жапырақ лимон таслап, көк шайды нәшесине келтирип ишип отыр.

Министрдің ғәзеби келди. Адамларды жыйнатты.

— Хүрметли жәмәәт — деди ол жыйналғанларға кәхәрли дауыс пенен — Өзлериниз билесиз, хәзир хәмме «ұақыт бул акша» деген түсиникке өтті. Бир саат ұақытты босқа жиберіу — бул мәкемеге бир миллион зыян берген менен барабар. Лекин, сизин жәмәәтиниз де кимлердур өтирик арза жазып, қымбатлы ұақытымызды алып жүр...

— Өтирик емес, — деп шуу ете қалды усы ұақытта отырғанлар министрдің гәпин бөлип.

— Неге өтирик емес, көриу көбилети пәсейип кетти деген директорыңыз мине, алдыңызда отыр ғой, көзлери жайнап.

— Жайнаса жайнай берсин, көрмейди.

— Қалай көрмейди, көрип тур ғой.

— Як, көрмейди.

— Хау карап тур ғой.

— Көрмейди, жолдас министр!

— Түсинбедем. Тағы, бул арзаңыз азлык еткендей еки айдан кейин және «капталынан өткен адамды да көрмейди» деп жазыпсыз.

— Дурыс-дурыс. Дым көрмейди.

— Мурнының астындағыны да көрмей ме?

— Көретуғын болғанда айтамыз ба?

— Пүткиллей сыйпалап қалды, қол менен ұслағанын да көрмейди деп жаздыңыз ғой.

— Көрмейтуғын болған соң жазбай не қаламыз.

— Яғәй! Буныыз уят жолдаслар! Басшының үстинен бүйтип күле беріуе болмайды.

— Биз күлип атырғанымыз жок. Директорымыз ырасында да көрмейтуғын болып қалды.

Министр хайран болып турды. Усы ұақытлары ортадан жасы үлкенлеу биреу тикейди.

— Министр иним, — деди ол асықпай гәп баслап. — Енди бир-биреуе жумбақ айтқанды қояйық. Алпыс адам қол қойып жазған арзаға басшылык еткен мен едим. Ырасында да директордың соңғы ұақытта көриуи пәсейип кетти. Анау—анажақтан тартып атыр, мынау мынажақтан тартып атыр, бул сирә көрмейди. Бир күни Айтөреев деген мынау отырған склад баслығы, үлкен бир жарма қапыны директордың капталынан алып өтип-ак өзинин машинасына салды. Турдыев соны көрген жок. «Капталынан өткен адамды көрмейди» дегенимиз сол еді. «Мурнының астындағыны көрмейди» дегенимиздин де мәниси бар. Мынау отырған кабинетимизди қаран, буннан бес-алты ай бурын усы жерге иран гилеми әкелип төселинип еді, бир хәптеден кейин жок. Директорымыз буны да көрмеді. Мәкемеде күнде усындай. Өзине айтсак «хәссений мениң көрмегеним, көзим менен көрсем оны көрер едим» дейди. Ырасында да көрмесе көрмей жүрген шығар деп, шоферин урлык етип атырған жеринен

ушлап алдына апардык. Турдыев бизлерди мыскыллап күледи: өйтип жала жаппаң, шоферымның урлык етип атырғанын мен өз көзим менен көргеним жокпан деп карап тур...

Адамлар жөн-жактан гауырласып кетти.

— Энекей жолдас министр! Сондай ғой.

— Бул сирә көрмейди.

— Капталындағыны да, мурнының астындағыны да көрмейди.

— Баска, көзин ашыңқырап жүретуғын директор керек.

— Турдыевты алып кетин.

Министр столды тыкылдатып зорға иркип алды. Соң Турдыевтың өзіне сөз берди.

— Адамлар дурыс айтып отыр, — деди ол. — Мен өз көзим менен көрмей жүрмен. Халықта гәп бар, «усланбаған уры емес» деген. Егер өзім усыннан көрегойсам «тышқан тесигин мың теңге» етер едим. Мәмлекет мүлкін талаң тараж ететуғын адамларға бийпарұа қарай алмайман, жолдас министр!

Узақ дауам еткен мәжилис таркады. Адамларға хошамет берилди. Директор ескертиу алды. Жыйналыстан соң ескертиу алған директор министрдің машинасының алдыңғы орынлығына отырып, мийманды үйіне шайға алып кетти.

Министр шайдан күн қызарып батайын деп тұрғанда қайтты. Директор оның менен сүйисип хошласып машинасына отырғызды. Усы уақытлары машинаның артқы багажы ашылып, төрт аяғы байланған ақ қошқар багажға дүрс ете қалды. Машын қайқаң етип барып қайтарып орнына келди. Лекин, алдына карап маңқыып отырған министр оны көрген жок. Көргенде оған жол қоймайтуғын еди.

«МЕН МИНИСТР БОЛМАЙМАН»

Қалада туратуғын Қалжанбай деген жасы үлкенимиздің жети қыздан кейин көрген ұл баласы бар. Аты Аза-

мат. Әулийеге ат айтып, Хорасанға қой айтып, кеттим бардым да көрген жалғыз ұл перзенти болған соң, хәмме ағайын-тууған есигин ашыудан сол баланы еркелетеміз.

— Көне, Азамат, айтып жибер, үлкейген соң ким боласаң?

Азамат тегинликте үндейғоймайды. Кейин биримлеп сораймыз.

— Муғаллим боласаң ба?

— Як, — дейди ол бултыйып.

— Инженер боласаң ба?

— Як.

— Врач па?

— Як.

— Айтпақшы, поезд айдайтуғын шығарсаң?

— Айдамайман.

— Самолет па?

Буған да Азамат «як» деп жууап береді. Ақыры, баласының кеулиндегини таба алмай атырғанға Қалжанбай аға шыдамайды.

— Мениң балам министр болады, — дейди ийнинен қағып.

— Солай ма?

— Аўа.

— Министрдің үлкен жұмыс екенін қайдан биледи бул? — деймиз хайран болып.

— Билмей не қылады? Жан қонсымыз министр. Бул сыртта ойнап жүріп бәрін көреді. Қонсымыз жалтылдаған ақ «Волга» да келип түседі. Өзі де келисигин келистирип жүретуғын жигит. Саратанның ыссысында да ийнинен костюм, жағасынан галстук айрылмайды. Шоферы барып есигин ашпағанша хәргиз өзі қиймылдас. Үйінде күнде қонақ. Сыйыры туўса да артынып-тартынып қутлы болсынға киятырғанлар. Айнасының бир көзі сынса үш-төрт адам жабылып келип онлайды. Ийти қурттай қансыласа ветеринарлық «тез жәрдем» тайын. Балаларының аўзы басы батпак жаққандай, шокаладқа былғанып жүреді. Соннан кейін бизиң бала

министр боламан демей не дейди.

Қалжанбай ағаның бул әнгимесін талай мәрте есiткенбиз. Лекин, жасы үлкен шад болсын деп хәр қыдырып барғанда баяғы сораұды тәкирарлаймыз.

— Азамат, үлкейген соң ким боласан?

— Министр боламан!

Кейинги ўақытлары жұмыс аралап бир жылға дейин қол тиймей, жақында бардым. Азамат тәўир-ақ есейейин депти. Келип сәлемлесип атыр, бұрын билмейтуғын еди.

— Қәне, Азаматчик, — дедим оны еркелетип, — үлкейсең ким боласан? Министр боласан ба?

— Яқ, — деди ол шарта.

— Хаў, неге? Түсинбей қалдың ба? Министр боласан ба, деп атырман.

— Болмайман.

Мен аң-таң болып үйдегилерге қарадым. Олар «сорай бер» дегендей мыйықтан күлисти.

— Онда инженер боласан ба?

— Яқ.

— Врач па?

— Яқ.

— Поезд айдайсан ба?

— Айдамайман.

— Самолет па?

— Яқ,

— Хаў, енди не?

Қалжанбай аға әдеттегидей, баласы ушын өзи жуўап берди.

— Менин балам институтка муғаллим болады.

— Солай ма? — дедим мен Азаматқа қарап. Ол макул-лап басын ийзеди.

— Есейип, ақылына енейин депти ғо. Министрде муғаллимнің тәрбиясынан шығады ақыры.

— Ояғын ойлап атырған Азамат жоқ, — деди жасы үлкен күлип, — Оның бир лийкини бар. Отыра бер, кейин айтып бермен.

Шай халқас үстинде баяғы мәселеге қайта оралдык.

— Азаматтың муғаллим боламан деп атырғанының лийкини былай. Хабарын бар, быйыл Гүлнараны оқыўға киргиздим ғо. Баслап оқыўға үш күн қатнап еди, пахтаға алды да кетти. Бұрыннан соңғы үйден шығып көрмеген қыз, көнликсе болар еди, деп анасы екеўимиз уўайымлап отырмыз. Айтқанындай арадан бес күн өтпей, қызымыз кеште қоныраў етип тур.

— Мени неге пахтадан алып қалмадыңыз? — дейди өкпелеп.

— Хаў, не деп алып қаламыз?

— Ауырыў деп.

— Қудай сақласын! Бес-алты күнлик пахта өтип кетер, қаяқтағы ауырыўды шақырып...

— Онда басымызда болып атырған муғаллимнің үйине бир қой апарып таслаң.

— Неге?

— Сонда меннен норма сорамайды.

— Апарайық қарағым, әйтеўир сениң кеўлиң жай болса болар.

Қызымыздың оқыўға киргенине қонсы-қобаға шашыў берейин деп байлап қойған бир қойымыз бар еди, ертенине машынға салып, Гүлнараның берген адреси бойынша муғаллимнің қорасына апарып байлады.

— Муғаллим рахмет айтып атыр, — деди тағы бес күннен кейин қызымыз қоныраў етип.

— Апарып бергенимизди еситип пе?

— Күнде телефоннан сөйлесип тур ғо! Соннан бери норма сорағанды қойды. Басқаларды трактордың свети менен тергизип атыр. Енди изимнен қашан келесиз?

— Ендиги хәпте барсақ болама?

— Болады.

— Қандай аўқат апарайық?

— Маған қандай аўқат болса да бола береді. Бирақ, муғаллимге бир түйетаўықты пүтини менен писирип, қасына еки шийше «Наполеон» қосып алып келин.

— Хаў, кеше кой бердик ғо.

— Ол-үйине, бул-пахтаға?

— Алла бәрекелла! Ушыраған екенбиз. Усыннан бар-масақ қызымыз қапа болады. Барайын десек келте жип гүрмеуге келмейди. Илаж жок. Азаматтың напакасын өзіне үш дөңгелек велосипед әперейін деп түйіп қойған едик, табылмағаны кайым болған екен, күнимізге жаралды, бир түйе тауық болды. Жетпеген жағына кеңседен қарыз алып, Гүлнараның изинен барып қайттық.

Басынды ауыртып не қылайын, пахта тамам боламан дегенше ийттен бир сүйек қарызлы болдық.

Оқыу басланды. Арадан он күн өтип еді, қызымыз тағы пул сорады. Жүз сом керек екен.

— География муғаллимиз китап шығарыпты. Соны сатып алыуымыз керек.

— Сабақлық па?

— Як.

— Онда не кереги бар?

— Керек болмаса да аламыз. Жакында зачет болады. «Қолыңызда бир-бирден китап болмаса, аудиторияға кирмейсиз» — деди.

Илаж қанша? Жүз сом менен жарлы түсіп қалмаспыз. Қызымыз қыйналмаса болар. Арадан тағы бир ай өтті. Гүлнара бир күни кеште мирәтнама әкеліп тур.

«Қымбатлы Қалжанбай хәм Зухра!

Сизди елиу жасқа толған торкалы тойыма мирәт етемен. Хүрмет пенен Қарлыбай» Төменинде тойдың басланатуғын уақты, мәкан жайы.

— Анасы, сен танийсаң ба, Қарлыбай дегенди?

— Як.

— Мен де танымайман. Алжас болған шығар. Гүлнара, мына адамды биз танымадық ғой?

— Бизің әдебият муғаллим ғой.

— Ол бизлерди қаяктан танийды.

— Танымайды.

— Танымаса да тойға шақырған ба?

— Студентлердің хәммесинин ата-анасына жазып берди.

— Әне қалас! Атын тауып алыуға қараған екен дә? Кемпир, жүз сомынды таярлап қоя бер!

— Аўа, жүдә сөйтип мени маскара қылажақсыз ба? — деди Гүлнара бултыйып.

— Неге маскара боласаң? Танымайтұғын адамға жүз сом пул апарсақ, жаманлығы ауқатын жемей, нан ауыз тийіп-ақ кетермиз-дә!

— Яғаў, муғаллимнің тәмеси үлкен «Елиуге күнде шыға беремиз бе, себеп пенен миллий шапанлы болып қалайық, болмаса папак я костюм-шалбар болса да бола береди» — деп хәммеге айтып жиберди.

Енди буған не дерсең «Хәр кимнің минген тауы бийик болсын» — деп, түсимде көрмеген Қарлыбайға миллий шапан тиктирип, той күни ийinine жаптым. Сирә «сен кимсең?» деп атырған бир адам болсеш, нан ауыз тийдик те қайттық.

Күйгениннен айтасаң-аў, баяғылары студент дегеннің степендиясы өзіне жетип шамаласар еді, быйылдарғысы сирә мурт май болмайды екен. Айтыуға аты кенепаттай пул, лекин, алмай атырып келте салығы таяр турады: имтихан пәлен сом, зачет төлен сом, кураторға байрамда көйлек, ана муғаллимнің тууылған күни, мына муғаллимнің әкесинин өлген күни, мынағурлы сом китапқа, анағурлы сом бармаған театрдың билетине, басынды ауыртып не қылайын, биротала жамап кийип, жарма ишиуге қарадык. Илгерилери дым таппадық дегенде азанда сары май, Азаматқа күнде бир шокалад пенен бир сакқыз алып беретуғын едик. Олардың хәммеси қалды. Оған бул ынғырыулайды.

— Пул жок, — деймиз хәммемиз.

— Неге жок?! — деп тепсинеди ол.

— Көрмей атырсаң ба, Гүлнаранын муғаллиmine берип атырмыз... Әне, Азаматтың министр болмайман, муғаллим боламан деўинин мәниси сонда...

Жақында мен Қалжанбай ағаның министр консысын институттың алдында ушыратып қалдым. Бир досты менен сөйлесип тур екен.

— Әй, хәзир министрликте баяғыдай маза жоқ, — деп атыр қасындағыға. — Тапканың қонақ-қопсыдан аұыспайды. Жақында усы институттың тарийх муғаллими инсулт болыпты дейди. Соның орнына өтип алсам ба деп келип турман. Көйдем ала ма, алмай ма, қардар көп деп еситип атырман...

«Ақыл жастан шығады» — деген усы, Қалжанбай ағаның құрттай баласы нениң неден абзал екенін қашпан абайлаған екен.

4. 02. 1996-жыл

МАЗМУНЫ (Сатиралық гүрринлер)

Қағыйда	3
Әнийпа	5
Дингектегі данышпан	8
Телефон жинлиси	13
Исенимлі мағлыұмат	18
Жаза курык	19
Қосымша сораұ	20
Руль	22
Көтере	22
Тырнак бояұы	27
Адвокат хаккында ертек	28
Хәзир ўакыт баска	33
Саўда	34
Реклама	35
Хәмелден түскен қандай болады?	40
Жақында қызық болады	42
Денгене хаккында нызам	49
Ақыллы бөдене (ертек)	50
«Шонтық шайыр» ушын монолог	52
Ойын	56
Көрмейди	59
Мен министр болмайман	64

Муратбай Нызанов

ЖАҚЫНДА ҚЫЗЫҚ БОЛАДЫ

Сатиралық гүрриндер

Қарақалпақ тилинде

«Езувчи» нашриёти

1999

Редакторы ҳам корректоры — *автоор*
Художниги — *Исмайыл Қыдыров*

18

Териўге берилген ўакты 15. 12. 1998. Басыўға руксат етилген ўакты 5.05.99. Қағаз форматы 84 X 108 $\frac{1}{32}$. Гарнитура — Times. Оригинал-макет бойынша офсет усылында басылды. Кегель 10. Көлеми 2,5 б/табак, 4,2 шөртли б/табак, 3,8 есап б/табак. Жөми 5000 нускада. Буйыртпа № 361 Баҳасы шөртнама бойынша.

Тошкент вилояти "Offset" Жамияти босмахонаси.